

שמעתא עמיקתא

גליון תרס"ד | פרשת וילך | תשפ"ו | קהילת חניכי הישיבות | רמות ב' | ירושלים תובכ"א

משיעורי

הרה"ג הרב יוחנן בורגר שליט"א

מו"ץ וראש כולל הוראה רמות

הדלקת נרות

הדלקת הנר

יש מקומות שנוהגים להדליק נר בליל יום הכיפורים, ויש מקומות שנהגו שלא להדליק, וכל מקום ינהג כמנהגו. [שו"ע (סי' תרי סעי' א)]. והנוהגים להדליק מברכים על ההדלקה אקב"ו להדליק נר של ים הכיפורים. [מ"ב (סי' ק)]. והמנהג הפשוט הוא להדליק ולברך. [חיי"א (כלל קמד אות יד)]. ועיי' בכה"ח (אותיות יט וטז) שכתב שכן נהגו בכמה מדינות מעודות ספרד. וכן דעת הגרשי"א זצ"ל (אשרי האיש ח"י פכ"א אות א)]. ובמקום שאין מנהג, כגון בעיר לדשה, ראוי לנהוג כנוהגים להדליק. [מ"ב (סי' ק)], ומי"מ לא יברכו על ההדלקה. [שעה"צ (אות ה)].

השארת אור דלוק

המשאיר אור דלוק (אף במקום שנהגו שלא להדליק), עליו להדליקו בחדר ששוכב בו. [רמ"א (שם) ומ"ב (שם) כדי שלא יבא לידו תשעה"מ, מאחר שרואה את אשתו אצל החר שבביתו]. ואע"פ שיש נוהגים להקל להניחו על השולחן שבסלון וכדומה, ולא בחדר, מ"מ יש להחמיר. [מ"ב (סי' ק) ה]. ועיי"ש שאכן כשאשתו אינה טהורה שבלא"ה בדיל מינה יש להקל כשמדליק בשולחן ולא בחדר. ומ"מ במקום שנהגו להדליק, נראה שבדאי צריך להדליק אף בחדר זה. [שעה"צ (אות ד)].

מן שאינו נשוי

אף אלו שאינם נשואים כגון בחורים, בחורות, גרושות ואלמנות, נהגו להדליק בברכה ואפילו הם כמה במקום אחד. [הגרשי"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פכ"א אות א)].

בתי כנסיות ושאר מקומות

מדליקים נר בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ובמבואות האפלים וע"ג החולים. [שו"ע (שם סעי' א)]. ובמקומות אלו מדליקים בלא ברכה. [מ"ב (סי' ח) ע"פ הבי"ח והפרי"ח. וכתב בשעה"צ (אות ו) דמשמע לכאורה מדבריהם דקאי על הכל דהיינו, על גבי החולים גם כן, ולדידי צ"ע, דלכאורה גם שם שייך שלום בית, שאותן המשמטין לפניו יראו מה להביא לפניו, ע"כ]. ובבתי הכנסיות נוהגים להרבות בנרות. [שו"ע (סי' תרי סעי' ד)].

נר הכרי"א

יש נוהגים שכל איש, גדול או קטן, מדליק לו נר, כי התורה שקרויה נר נגמרת ביוה"כ (כלומר משה רבינו ע"ה ירד אז עם לוחות שניות). [רמ"א (סעי' ד), מ"א (סי' ג) ומחצה"ש (שם)]. ועיי' עוד טעם בזה במ"א (שם). ועיי' מבט"א (סי' תרג אות ח). וכן הוא בכה"ח (אותיות כד וכו'). וכתב האלף למגן (סי' תרג ס"ק יח) שכן המנהג. ונוהגים להדליקו בבית, ואין לעשות נר לאשה. [מ"ב (סי' ז) דאשה לאו בת תורה היא]. ואם מדליק נר נשמה, כמבואר בסמוך, די לו בנר זה בלבד. [הגרשי"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פכ"א אות ב)].

נר נשמה

מדליקים נר נשמה לאביו ולאמו שמתו. [רמ"א (שם)]. ובנר אחד די לשניהם. [מ"ב (סי' יב) ע"פ משמעות הרמ"א. וציי"ן שם להא"ר (אות ד) שהעיר עיי"ן].

כבו הנרות

אם כבו נרות אלו ביום הכיפורים, אין לומר לגוי שיחזור וידליקם. [רמ"א (שם)]. ואף אם הגוי רוצה להדליק מעצמו, צריך למחות בידו מאחר שהוא בשביל ישראל. [מ"ב (סי' יג). ועיי' בשעה"צ (אות ז)]. ומי"מ מי שכבה נרו ביום כיפור, יחזור וידליקנו במוצאי יום כיפור, ואל יכבנו עוד, אלא יניחנו לדלוק עד לסיומו וגם יקבל עליו שכל ימיו לא יכבה במוצאי יום הכיפורים נרו, לא הוא ולא אחר. [רמ"א (שם)]. ויש להסתפק אם דברי הרמ"א קאי גם על נר נשמה או רק על נר עבור החיים (נר הבריא). שו"ר במהרי"ל דסיקן (קו"א סי' ה ס"ק פד) שמסתפק בזה. ובערוה"ש (אות ז) כתב שגראה דקאי רק על נר שעושים עבור החיים].

יום הכפורים

חמשה עינויים

כמה איסורים ישנם ביוה"כ: מלאכה, אכילה, שתייה, רחיצה, סיכה, נעילת הסנדל, תשמי"ה. ואין חיוב בזה אלא על מלאכה, אכילה ושתייה. [שו"ע (סי' תריא סעי' א)].

מהתורה או מדרבנן

אין חיוב כרת אלא על מלאכה ואכילה ושתייה. [שו"ע (שם)]. בשאר העינויים אין אלא איסור בלבד, יש אומרים שהם מן התורה וי"א שאינם אלא מדרבנן (ונפק"מ במקום ספק).

ולמעשה ראוי להחמיר. [מ"ב (שם ס"ק ב)].

איסור אכילה ושתייה

שיעור אכילה

האוכל ביום הכיפורים ככותבת הגסה חיבי, והוא פחות מכביצה מעט, ושיעור זה שווה לכל אדם. [שו"ע (סי' תריב סעי' א)]. ובפחות מכשיעור אע"פ שאין בזה חיוב, מכל מקום יש בו איסור מן התורה. [שו"ע (שם סעי' ה) ומ"ב (סי' יא)].

שיעור ככותבת

שיעור ככותבת הוא, דבר מאכל בנפח כשני שליש של ביצה בינונית עם קליפתה, דהיינו כשלששים סמ"ק. [שש"כ (פליט אותיות יט – ו) ואור לציון (ח"ד פט"ו אות ז)]. ועיי' בחזו"א (או"ח סי' ק ס"ק ה)]. ובשעת הצורך ניתן להקל שהוא כארבעים סמ"ק. [הגרמ"ש קליין שליט"א (עטורי מרדכי פכ"ו אות י)].

הישוב האוויר שבמאכל

מודדים המאכל בלי להתחשב עם האוויר שבתוכו. [מ"ב (סי' רי ס"ק א) ושש"כ (שם)]. ומכל מקום יש להבדיל בין חללי אויר הניכרים במאכל שאינם מצטרפים לשיעור, לבין חללי אויר שאינן ניכרים במאכל שהדין הוא שמצטרפים לשיעור. [מ"ב (סי' תפז ס"ק ג) ושעה"צ (שם אות ז) לענין שיעור אכילה שאכילת מצה. ועיי' במהר"ם שיק (או"ח סי' רנט ורסד)]. דעתה הגרשי"א זצ"ל (משנה באהל עמי קס) שכן הדין לענין יוה"כ, משום ששיעור ככותבת הוא בכלל השיעורים שמשמרו מהלכה למשה מסיני, ועי"כ אין לחלץ בו כמו שרצה לחלק הגרשו"א זצ"ל בסמוך]. ויש מצדדים שלענין יוה"כ שתלוי בישוב דעת, צורכים שהאוכל עצמו יהיה ככותבת, ועל כן יש למעך את האוכל לגמרי ואין לחשב את האוירים כלל. [הגרשו"א זצ"ל (נשמת אברהם סי' תריב ס"ק ו עמי תשכ) ושש"כ (פליט הגה עא)]. ועיי' מש"כ במנחת אשר קונטרס בדיני חולה (סי' יט)].

הלכות מצויות ליום הכפורים

ערב יום הכפורים

מצות אכילה

מצוה לאכול, לשתות ולהרבות בסעודה בערב יוה"כ ביום. [שו"ע (סי' תרד סעי' א) ומ"ב (סי' א) ומש"כ ביום, עיי' מ"א (סס"ק א) ביאור הגר"א (על השמ"א שם סעי' ב) ומ"ב (סס"ק ב)]. ויש לאדם למעט בלימודו כדי לאכול ולשתות. [מ"ב (שם)]. ואסור להתענות אפילו תענית חלום. [רמ"א (שם)]. ועיי' במ"ב (סי' ב) שכתב שאם מתיירא לנפשו ורוצה להתענות, יתענה עד סעודה המפסקת, דודאי מן הדין די בכך שיאכל פתם אחת. ואם אינו מתענה היום כלל, טוב שיתענה איהו יום לאחר יוה"כ].

אכילה לפטורים מהתענית

יש אומרים שהמצוה מוטלת אף על מי שפטור מהתענית (ולענין נשים יעוי' בסמוך). עיי' בהעמק שאלה (שאלתא קסז אות יב), בבת"ס (סי' קיב ד"ה ומדן) ובאג"מ (או"ח ח"ג סי' צ סד"ה אף אדך). ועיי' עוד בשמעתא עמיקתא גליון קט"ו].

נשים

גם נשים בכלל מצוה זו, אלא שאם לא תתענה משום חולי פטורה, כי כל עיקר שאנו מחייבים אשה הוא משום שצריכה להתענות למחר. [כת"ס (סי' קיב) וכה"ח (סי' תרד אות ה). וכן נראה סתימת דברי המ"ב שנשים בכלל מצוה זו שהרי לא חילק בדבר. דלא כהר"ע"א (סי' טז) שמסתפק אם נשים בכלל מצוה זו. ועיי' עוד במקראי קדש (ימים נוראים סי' לו) שאם אוכלת ביוה"כ פחות מכשיעור שפיר נחשבת מתענה ועליה לאכול בעיוה"כ. ועיי' בשמעתא עמיקתא גליון קט"ו].

אכילת מאכלים קלים

בערב יום הכיפורים אין לו לאכול אלא מאכלים קלים להתעכל, כדי שלא יהא שבע ומתגאה כשיתפלא. [שו"ע (סי' תרח סעי' ד)].

דברים המחממים את הגוף

אין אוכלים דברים המחממים את הגוף, כגון בשמים וכרכום (שקורין זאפרין) ויין טוב, כדי שלא יבא לידי קרי. [רמ"א (סי' תרח סעי' ד)]. וכל זה אינו אסור אלא בסעודה המפסקת. [מ"ב (סי' טז)]. כמו כן אין לאכול מאכלי חלב חמים כי מרבים זרע, אך בסעודת שחרית נוהגים לאכלם. [רמ"א (סי' תרח סעי' ד), פמ"ג (א"א ס"ק ו) ומ"ב (סי' יח)]. וה"ה שיש לזיזר מאכילת שום וביצים שהם ג"כ מרבים זרע. [מ"ב (סי' יח) ועיי' בסי' ר"פ ס"ק א' שכתב דדוקא שומים צלולים מרבים זרע, וכן ערש"ם מבושלים מרבות זרע אא"כ הן מלוחות]. חלב המעורב בתבשיל או תה עם חלב יש מקום להקל כי החלב בטל ברוב. [מ"ב (שם) ע"פ הפמ"ג (שם)].

שאר מאכלים

לא יאכל שומשמן מפני שמעלה גרה ואם אכל הרבה לא ישים אצבעו בפיו להקיא ביוה"כ שמא יבלע קצת מן הקיאה. כמו כן לא ישתכר בסעודה המפסקת ולא יאכל בשחרית וכ"ש בסעודה המפסקת. [מ"ב (סי' יח)]. וי"א שיש לאכול מאכלי דגים בסעודת שחרית, אבל לא בסעודת המפסקת. [מט"א (סי' תרד אות יח וסי' תרח אות א) וקשו"ע (סי' קלא אות יב)]. וי"א שדוקא דגים חמים אין לאכול בסעודה מפסקת אבל קרים אם אינם מלוחים אין חשש. [אלף למגן (סי' תרח ס"ק ב)].

ממתי יש להזהר

בדברים המרבים זרע, כגון מאכלי חלב, היה ראוי להיות נוהר שלא לאכול כל היום, אכן העולם נוהגים לאכלן בשחרית. [רמ"א (סי' תרח סעי' ד) ומ"ב (סי' טז)]. ובסעודה המפסקת נהגו לאכול בשר עוף כי הוא עיקר הסעודה, ויש שנהגו לאכול בשר עוף בשחרית. [מ"ב (סי' טז)].

קבלת תענית ושאר עינויים

קיבל עליו התענית

אם קיבל עליו התענית, אינו רשאי לאכול. [שו"ע (סי' תרח סעי' ג)]. ואסור גם ברחיצה וסיכה ובפרט במלאכה. [מ"ב (סי' יג)].

קיבל בלב

אם קיבל התענית רק בלב י"א שאינה קבלה, אלא צריך להוציאו בשפתיו. [רמ"א (סי' תקננ וסי' תרח סעי' ד)]. וי"א שאף בלב הוי קבלה. ואסור אז כל מה שאסור ביוה"כ חוץ מנעילת הסנדל המותרת משום שהוא כאילו התנה בפירוש חוץ מזה (שהרי אנו רואים שאינו חולץ מנעליו, ועל כן הרי זה כאילו התנה). [מ"ב (סי' תקננ ס"ק ב) ושעה"צ (אות ג)]. ומי"מ רשאי להתנות שאינו מקבל עליו אלא איסור אכילה בלבד. [הגרנ"ק זצ"ל (חוט שני יוה"כ עמי קיד)].

גמר בדעתו שלא לאכול

אם לא קיבל להתענות אפי' בלב, אלא שגמר בדעתו שלא לאכול אינו כלום, ומי"מ נכון יותר להתנות בפירוש בפה או בלב שאינו מקבל עליו התענית עד ביה"ש. [מ"ב (סי' ב)].

זמן קבלת התענית

הקבלה מועילה רק מפלג המנחה ואילך, אבל אם קיבל עליו חובת היום קודם פלג המנחה אין קבלתו כלום. אולם אם קיבל על עצמו סתם שלא לאכול עוד, מחצות היום ואילך, מועילה קבלתו, אכן בזה אינו אסור רק באכילה ולא ברחיצה ובמלאכה. [מ"ב (סי' יד) ושעה"צ (אות כ)].

הפסיק אכילתו מבעוד יום

אם הפסיק מאכילתו בעוד היום גדול, יכול לחזור ולאכול כל זמן שלא קיבל עליו התענית. [שו"ע (סי' תרח סעי' ג)]. ויש שכתבו שהמנחה הוא שלאחר שאכל אסור לאכול כי בזה שמפסיק הרי זה כאילו קיבל בפה. ולכן לצאת ידי דעה זו נכון שקודם ברכת המזון יאמר בפירוש שאינו מקבל עליו עדיין התענית, ועכ"פ יחשוב כך בלב. [מ"ב (סי' יב)].

בירך ברכת שהחיינו

אם בירך ברכת שהחיינו של כניסת היום מקבל עליו קדושת היום ואסור לו לאכול. [מ"ב (סי' תריט ס"ק ד)].

אוכל הנשאר בין השניים או בין החניכיים

אוכל הדבוק בין השניים אינו מצטרף לשיעור ככותבת. [נחתיס' (אוי"ח סי' קכז ד"ה תו צ"ע)]. ואוכל הדבוק בין החניכיים (המודבק בחיכו שגרונו נהנה בו ומעניו לא נהנים בו, רש"י חולין קג.) ויש אומרים שאינו מצטרף לשיעור ככותבת, כיון שלענין יוה"כ התורה אסרה הנאת מעיים דוקא. [נחתיס' (אוי"ח סי' קכז ד"ה תו צ"ע)]. ויש אומרים שמצטרף, שאף לענין יוה"כ התורה אסרה הנאת גרון. [אור שמה (שביע' פי"ב הי"ד) ואחיעזר (חי"ג סי' סא)]. ועי' עוד בזה במהר"ם שיק (סי' רסג), בכתיס' (אוי"ח סי' קיז), בבית שערים (סי' רצט), במניח' (מצוה שיג) ועוד].

צירוף מאכילת לשיעור

כל האוכלים מצטרפים לשיעור זה, אפילו מלח שעל הבשר וציר שעל ירק. [שו"ע (סי' תריב וט"ז סעי' ב)]. ועי' עוד בסמוך.

צירוף אכילה ושתיה

אכילה ושתיה אינן מצטרפות לשיעור שלם. [שו"ע (סי' תריב סעי' ב)], אף כשאוכל ושתיה בבת אחת. [הגרש"יא זצ"ל (שש"כ פלי"ט הגה' פז), ועיי"ש שמסתפק לגבי מקצת המשקה שנבלע בתוך האוכל שבפיו האם מצטרף]. אולם השורה פתו ביין או במים, מצטרף היין או המים לפת. כיון שהמשקה בא להכשיר האוכל, וכל דבר שבא להכשיר האוכל חשוב כאוכל. [מ"ב (שם ס"ק ד)]. ועי' מה שהעיר בזה בגשמת אברהם (סי' תריב ס"ק ד עמ' תשט"ז)].

זמן צירוף האכילה

אכל, וחזר ואכל, אם יש מתחלת אכילה ראשונה עד סוף אכילה אחרונה כדי אכילת פרס, מצטרפים ואם לאו, אין מצטרפים. [שו"ע (סי' תריב סעי' ב)].

שיעור אכילת פרס

שיעור אכילת פרס, יש אומרים שהוא שיהיו זמן של אכילת ד' ביצים, ויש אומרים ג' ביצים (והחוקת). [שו"ע (סי' תריב סעי' ז)]. ולענין הלכה כל שהוא בשל תורה הלך אחרי המחמיר, וכל שהוא בשל דבריהם הלך אחרי המיקל. [מ"ב (סי' תריב ס"ק ח)].

השיעור לפי דקות

שיעור אכילת ד' ביצים, יש אומרים שהוא תשע דקות (מסוף האכילה האי' לתחילת האכילה הב', עי' בזה בסמוך). ויש להחמיר כשיטה זו. ובאופן שאי אפשר לו להמתין תשע דקות, ישתדל להאריך זמן ההפסקה עד כמה שיוכל, ובכל מקרה ישתדל שתהיה ההפסקה לפחות של דקות, כל אחד לפי מצב בריאותו. [עי' בתה"ס (חי"ו סי' טז אות ג), במ"ב (סי' תריח ס"ק כא), בשש"כ (שם אות יט) ובגשמת אברהם (סי' תריב ס"ק ו עמ' תשיט)]. ועי' עוד במהר"ם שיק (אוי"ח סי' רסג) בקצרה: [המרשתת (חי"א סי' יד אות ו ואות ח) פסק שהוא ד קד'. האג"מ (אוי"ח חי"ד סי' מא) כתב שאם החולה מצטער להמתין דק' ימתין דק' וחצי. ומכל מקום מסביר כהמרחשת שנקט שהוא ד קד', ע"כ. והגרש"יא זצ"ל (הלכ"כ שי"ה הגה' 26) פסק שבמידת הצורך יש להקל עד 6 או 5 דק'. והכה"מ (סי' תריח אות מג) כתב שאם אינו יכול להמתין ד קד' ימתין 7 דק'].

התחלת זמן השתייה בין אכילה לאכילה

החובה לאכול פחות פחות מכשיעור, עליו להמתין בין אכילה לאכילה תשע דק' (או פחות מכן אם א"א לו, כמבואר לעיל) מסוף האכילה הראשונה לתחלת האכילה השניה וחוזר חלילה לפי כמות האוכל שהוא זקוק. ועי' בהערה. [מ"ב (סי' תריח ס"ק יט וס"ק כא). אלא דעי' בשש"כ שתמה שהרי במ"ב (סי' תעה ס"ב ב) ובחזו"א (אוי"ח סי' לט ס"ק יח) מבואר שמשערים שיעור זה אכילה מתחלת האכילה. כל זה אולי כיון ש"ל (סי' תריב סי' יד אות א) לענין פחותהו בשתי'. ועיי"ש שכתב לשד אדולי כוונתו שלא יבוא לאכול חלק מן השיעור בדקה השמינית או התשיעית וישוב ויאכל פחות מכשיעור מיד לאחר סוף ט' דק' כי הרי זה מצטרף. ועי' בגשמת אברהם (סי' תריב ס"ק ו עמ' תשט"ז)].

תחילת השיעור מהלעיסה או מהבלעיה

יש אומרים שלענין יוה"כ שיעור פרס מתחיל משעת הבליעה (ולא משעת הלעיסה) כי דעת החתם סופר שדוקא הנאת מעיים אסורה בה ולא הנאת גרון (והנאת מעיים מתחיל מיד אחרי הבליעה עוד לפני הקיבה). [נשכ' הלוי (חי"ט סי' קעג)]. ועי' באור לציון (חי"ג פט"ו אות ג) שנקט לענין אכילת כזו מצה שמומן (ומן הבלעיה). אלא דעין לעיל שיש חולקים וסוברים שאף ביוה"כ יש איסור כהנאת גרון ואם כן לדעתם יש להתחיל משעת הלעיסה.

אוכלים שריסקם ועשה מהם משקה

משקים היוצאים מפירות העומדים לאכילה, וכן אוכלים שריסקם ועשה מהם משקה, חייבין על שתייתם מן התורה ככל שאר משקין. [הגרש"יא זצ"ל (מנח"ש סי' קי' ח אות א). אלא כהר"ש קלוגר (שנות חיים סי' לט) שירצה לומר שאם המהא על המהא ועשה ממנו משקה, או משקה מברי משקה לאכילה, אין חייבים עליו מה'ת. עיי"ש טעמו. ועי' בספר החיים (סי' תפט) ובשד"ח (מעי' יוה"כ סי' ג אות כג)].

שיעור השתיה

שיעור שתייה האסורה

השתיה ביום הכיפורים מלא לוגמיו (פירוש מלא פיו), חייב. ומשערים בכל אדם לפי מה שהוא, הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו. ולא מלא לוגמיו ממש, אלא כדי שישלקנו לצד א' בפיו ויראה כמלא לוגמיו, והוא פחות מרביעית באדם ביוניג. וכל המשקים מצטרפים לכשיעור. [שו"ע (סי' תריב סעי' ט)]. ואף בפחות מכשיעור יש איסור כי חצי שיעור אסור מה"ת.

איך משערים

כיון שקשה למדוד השיעור של מלא לוגמיו, יש למלאות את כל הפה במים ככל יכולתו והצני מזה הוא דו"א פחות ממלא לוגמיו. [הגרש"יא זצ"ל (משמת אברהם סי' תריב ס"ק ט עמ' תשכד). וכ"כ בספר שיעורי תורה (סי' ג ס"ק לג 2)]. ועי' בבחי' (סי' רעא ד"ה והוא רובו) וחזו"א (אוי"ח סי' לט ס"ק טז).

ודעת הגר"נין זצ"ל (חוט שני יוה"כ פי' תרה לג' אות ב) (קמב) דשיעור מאכל לוגמיו תלוי לפי מה שהוא אצל סטבעו עם השניים שלו, כמה משקה נכנס, ולכן אין חילוק אם נקטרו או נפלו לו השניים, תמדיך משערין כאילו היו לו שניים באופן טבעי. וה"ה אדם שנקטרו לו את השניים, ועשו לו או לא עשו לו שניים תותבות, תמיד משערים כאילו היו שניים בריאות טבעיות].

השיעור כסמ"ק

הסכמת הפוסקים שעד 40 סמ"ק נוזלים (או 40 גרם מים), הוא בודאי פחות מכשיעור אצל אדם ביוניג (אלא אם כן מדובר באדם קטן באיבריו, כגון בחור בר מצוה וכדומה) שיתכן שמלוא לוגמיו שלו קטן יותר משיעור זה. וכן להפך, אצל אדם גדול באיבריו, מלוא לוגמיו גדול יותר משיעור זה). [שיעורין של תורה (שיעורי המצוות אות כג)]. [שת"ת לשיעורין כ-40 סמ"ק כל עשר דקות, תיתן כמעט שישה ליטרים ליממה, ובדרך כלל אין צורך בכמות כה גדולה, יעוין להלן].

זמן צירוף השתייה

אם שתה מעט וחזר ושתה, אם יש מתחלת שתיה ראשונה עד סוף שתיה אחרונה כדי שתיית רביעית, מצטרפים לכשיעור, ואם לאו, אין מצטרפים. [שו"ע (סי' תריב סעי' י) בדעה הראשונה בסתם]. ויש אומרים ששיעור צירוף השתיות כדי אכילת פרס, כמו צירוף אכילות. [שו"ע (שם בשם י"א)]. ויש להחמיר ששיעור השתיה מצטרף בזמן של כדי אכילת פרס. [עי' במ"ב (ס"ק לא) שמשלשן ששהיקר כדעה ראשונה, אבל הפר"ח והגר"א כתבו שהעיקר כדעה השניה, ע"כ. ומבואר שיש להחמיר בדבר]. ועל כן השותה בשעורים ישתה פחות ממלא לוגמיו, וימתין אחרי כל שתיה ושתיה זמן של תשע דקות, או לפחות זשה המפורט לעיל (לענין שיעור של אכילת פרס), ואם לאי די לחולה בשתיה כזו, על כל פנים ישתה כל פעם פחות ממלוא לוגמיו, וימתין זמן מה, ושוב ישתה פחות ממלוא לוגמיו. [נשש"ח (פלי"ט אות כג)].

שיעור ברי שתיית רביעית (למקוילין לעיל)

מבואר לעיל שיש סוברים, שאם מתחילת שתיה הראשונה עד סוף שתיה האחרונה שהה יותר מכדי שתיית רביעית, אין מצטרף לכשיעור (ואין צריך בין שתיה לשתיה שיעור מן של כדי אכילת פרס). וסתם שתיית רביעית משערים כדרך שתיית בני אדם, שאינו ושתוהו בבת אחת כי אם בשתי פעמים. [שע"חע' (סי' רי אות יא)]. ועי' באור לציון (חי"ב פי"ז אות יד)].

שותה רביעית על ידי קש

השתוה רביעית על ידי קש ולא שוהה בשתייתו, נחשב שותה בבת אחת וחייב לכל הדעות. [עי' באור לציון (חי"ב פי"ד אות יז בהגה) ושם מיייר לענין ברכת הנהנין וה"ה לענינו. ועיי"ש שש"מ המוצא פרי אין במשך המציצה שיעור שתיית רביעית].

משקה הם

אין חילוק בשהיו הזמן בין שתייה חמה או קרה. [הגרש"יא זצ"ל (הל' חג בחג פכ"ב הגה' 25)].

מה בכלל אוכל ומה בכלל משקה

כל דבר שהוא מאכל ואוכלו על ידי לעיסה (דהיינו פעולה של אכילה), שיעורו בככותבת, ושהיותו בכדי אכילת פרס כמבואר לעיל. וכל דבר שהוא מאכל אבל אוכלו על ידי גמיעה, ולא על ידי לעיסה, שיעורו בככותבת, ושהיותו כדי שתיית רביעית או כדי אכילת פרס כמבואר לעיל. [נשמת אברהם (שם עמ' תשכב)]. ועי' בתורת היולדת (פ"ב מאות א). ויש מסתפקים לענין נוזלים שנקשרו במקצת (כגון שמנת, גלידה וכדו') אם דינם כאוכלין או כמשקין לענין יוה"כ. שהרי צורת כניסתם לפה היא על ידי כף כדריך אכילה, ואילו פעולת בליעתה היא בלא לעיסה אלא על ידי שנימוחים בפה מאליהן שהוא דרך שתייה. [הגרש"יא זצ"ל (נשמת אברהם שם עמ' תשכב)]. ועי' בספר וזאת הברכה (פ"ה אות א) שהביא מו"ח פוסקי זמננו בזה בנוגע לברכה אחרונה].

אכילה שלא כדרכה

איסורי אכילה שבתורה אינם אסורים אלא כשאוכלים בדרך אכילה, אבל אכילה שלא כדרכה אינה אסורה מה"ת ומותרת לחולה שאין בו סכנה, ויש להחמיר בה לאדם בריא. [רמב"ם (יסה"ת פ"ה ה"ח)], וכן פסק בש"ך (יו"ד סי' קנה ס"ק יז) דכל שאין דרך אכילה שרי לחולה שאב"ס. וכן מבואר במ"ב (סי' תסו סס"ק א). ועיי"ש בש"ך שכתב שאדם בריא יזהר מזה ומשעמו דאף לבריא מותר מעיקר הדין. וכן נקט בשו"ע מהר"י"א הלוי (חי"א סי' נב) בדעת הש"ך. ובשבת הלוי (חי"א סס"י קלה) מבואר שהלכה כהש"ך אלא דראוי להחמיר כי יש חולקים עליו. ועי' בשד"ח (מע' כ כלל כב ד"ה ועוד הרי הרש"ך וכו'). וכן הדין לענין אין משום יתוב דפתא. וכן דעת האג"מ (אוי"ח חי"ג סס"י צא), הגרש"יא זצ"ל (הלכ"כ שמועדים פ"ה אות ח ובהגה 42), האור לכל דעות (א"ח אות ח). ועי' הירורני דמוכח מהב"ל (סי' תריב ד"ה אכל), והאריך בזה בשד"ח (מע' יוה"כ סי' ג ס"ק ח). דלא כהשאג"א (סי' עו) שיצא לחדש דביוה"כ אכילה שלא כדרכה אסורה מה"ת ד"לא תעונה" כתיב].

גדר חולה שאכ"ס שהותר לו אכילה שלא כדרכה

גדר חולה שאכ"ס להחיר אכילה שלא כדרכה, הוא חולה שנפל מחמת חלוי למשכב ואין בו סכנה, או שיש לו מיחוש שמצטער וחלה ממנו כל גופו אף על פי שלא נפל למשכב. וכמו שמצינו בח"י שבת בשו"ע וברמ"א שיי שכ"ח סעי' י"ז. וכן נקט באור לציון (חי"ג פ"ח בהגה אות ב ד"ה ובגדר). ועי' במנח"ש (ק' נ) שדן בזה. ולמשנה מסתתמת הפוסקים משמע כהאור לציון].

בירו להמנע מאכילה שלא כדרכה

אכילה שלא כדרכה התורה כאשי אפשר בדרך היתר. [עי' ברמ"א (סס"י קנה) ובמ"ב (סי' תסו סס"ק א) ושע"ש (סי' שאות א)]. ועל כל כשנתיי יש להעדיף לכתחילה לקיחת תרופות ע"י נרות דרך פי הטבעת על לקיחת תרופות דרך הפה (ועי' להלן דיניי לקיחת תרופות ביוה"כ). [כ"י דין הנרות דומה לדין אכילה דרך זונדה שמבואר להלן שאינה בכלל אכילה כלל, ואפי' עדיפא מינה. וכן דעת הגרש"יא זצ"ל (הלכ"כ ימים נוראים פ"ה הגה' 43) שעדיף נר מאכילה שלא כדרכה. ומ"מ אין זה אלא מומצא בעלמא כי בליעת תרופות קילא טפי מאכילת איסור שלא כדרכו, כי יש בה הרבה צדדים להקל, אכילה שלא כדרכה, מאכל אינו ראוי לאכילה, אינו מכוון לאכילה והוא פחות מכשיעור].

גדר אכילה שלא כדרכה

גדר של אכילה שלא כדרכה, היינו כגון שעיררב במאכל דבר מר. [עי' ברמב"ם (יסה"ת פ"ה ה"ח) ובחזו"א (אוי"ח סי' קטז סס"ק ז ד"ה שם ה"יב)]. וכן אם עוטף אותו בדברר שאינו ראוי לאכילה כגון יביר וכדו'. [שו"ע (סי' תעה סעי' א) ובמשנה למלך (מא"א פי"ד ה"י-א) שבהכ"ז לאו דרך אכילה היא].

זונתה אינפוזיה ונרות

כלל לכל הדעות ועודף מאכילה שלא כדרכה. [אחיעזר (חי"ג סי' סא), ועיי"ש שכת' דאפילו כמה שחידש החת"ס (אוי"ח סי' קכז) שאכילה ביוה"כ תלויה בהנאתא ממני, מ"מ זהו דוקא באוכל דרך הגרון, אבל שלא בדרך אכילת הגרון, דלא הוי עלה שם אכילה כלל, ל"ש בזה שום חיוב מה שמכניס לתוך מעיו. ואף לפי השאג"א הני"ל שס"ל שלא בעינן משקה אכילה ביוה"כ, זהו דוקא באוכל דרך הגרון, אבל שלא בדרך אכילת הגרון כו"ע יודו שאין בה איסור. ועוד שאף לחת"ס הנאת גרוננו נמי בעינן, כמו שהאריך בזה המנח"ם (מצוה שני אות ב) דבעינן הנאת גרון אלא שלא מהני הנאת גרון לבד. ואף להשאג"א הני"ל דס"ל דחייב ביוה"כ שלא כדרך אכילתן, משום דלא כתיב ביה אכילה, מ"מ בעינן ביוה"כ"ם הנאת גרון וכלי גרון אינו חייב על הנאת מעיו גרידא, ע"כ. אולם עי' בעמק ברכה (עמ' קכז) כשת' שלעולם אין חדר תלוי באכילה אלא בבטויל העיני, ועי' בקובץ הערות (סי' ענ אות א). וכל' (אג"מ נז) [שהרי אין הנוזלים והולכים אלא דרך הדם] ונורת דרך פי הטבעת שאינם בכלל אכילה. [אג"מ (חי"ד סס"י קכא)]. ועי' בזה בשמעתא עמיקתא גליון קנ"ה].

מאכל שאינו ראוי לאכילה

י"א ששאיכלת דבר שאינו ראוי לאכילה ביוה"כ אין בו איסור כלל. [ראב"י"ה (סי' תתסא הובא במרדכי לענית סי' תרכו) וכן פסק הטור (סי' תריג)]. ויש אוסרים מדרבנן. [עי' בב"י (שם) שהביא שמהר"ם נראה דלא כהראב"י"ה], וכן לעיקר. [עי' בשו"ע שהשמיט דברי הראב"י. וכן פסקו הפרי"ח (שם ס"ק ז), המ"ב (סי' טו) והכה"מ (אות כז)]. ויש להזהר בזה אף בפחות מכשיעור. [מ"ב (שם) ומשמע שבעיקר הדין שרי עכ"פ בשעת הדחק. ועי' בהר צבי (יו"ד סי' צז ד"ה ולעומת) ובמקראי קדש (ימים נוראים עמ' קצג) שמיקל לגמרי בחצי שיעור דבדר שאינו ראוי לאכילה כיון שלא חזי לאצטרופין].

טעם האוסרים

הטעם על האוסרים אכילת מאכלים שלא ראויים הוא כי באופן זה יש קצת יישוב הדעת. [כן משמע בראב"י"ה (שם) ובט"ז בס"י תרי"ב (ס"ק ח)]. ועי' בשמעתא עמיקתא גליון קנ"ה. ועי' עוד בשבת הלוי (חי"י סי' פט) שבמקום שבוולע שלא לשם אכילה קיל טפי. ועי' בזה להלן לענין לקיחת תרופות ביוה"כ].

דברים המותרים והאסורים לבלוע

אוכל הנשאר דבוק בשיניים מערב יוה"כ

לפני תחילת הצום יש נקוּת האוכל הנשאר בין השיניים, שלא יבוא לבלועו בצום. [עי' בבן איש חי (נז אות ח) שכתב כן לענין חפץ בערב פסח. ועי' עוד בחקר הלכה (חי"ב ס"א סי' כ) ובשיכיל עובד' (חי"ח או"ח סי' ט) ועי' באריכות בשמעתא עמיקתא גליון קי"ז]. ועיין בסמוך לענין אוכל הדבוק בין החניכיים.

בליעת רוק

מותר לבלוע רוק, כיון שאין כוונתו כלל לשתיה. אבל אם כוונתו לשתיה אסור. [מ"ב (סי' תקס) ס"ק ג)]. ומ"מ כל זה ברוק שגולג בפיו, אבל כל זמן שאינו מגולגל בפיו מותר בכל גוונא. [הגרש"יא זצ"ל (הלכות חג בחג פכ"ב אות כ בהגה)]. ויש אומרים שאין איסור כלל לבלוע רוק. [חזו"א (ד"נים והנהגות פ"כ אות ט)]. וכן בתורה לשמה (שאלה קנד) כתב שכיון שהוא דבר מועט ואינו ראוי לאכילה אין לחוש. ושו"מ שכן צדד בארץ צבי (פרומר חי"א סי' כח). ועי' בזה בשמעתא עמיקתא גליון קנ"ה].

גלולות ותרופות

לקיחת תרופות (וזירת שחיטת סממנים)

ביוה"כ אסור לקחת תרופות משום גזירת סממנים פרט לחולה ששאיב (קו"י לחולה שבי"ס שיבואר דינו להלן) שהותר עבורו לקיחת תרופות בשבת ויו"ט. [עי' שו"ע (סי' שכב סעי' יז ס"י תצו סי' ב) ומ"ב (שם)]. וחולה שאב"ים היינו חולה שנפל מחמת חלוי למשכב ואין בו סכנה, או שיש לו מיחוש שמצטער וחלה ממנו כל גופו שאז אע"פ שהולך דינו כנפל למשכב.

[שו"ע (רומאי' סי' שכב סעי' יז)].

המשך טיפול

אדם בריא החייב להמשיך לקיחת תרופות לפי פקודת רופא כדי שלא יחלה במחלה שאין בה סכנה, ומותר לו לקחת תרופות בשבת ויוה"כ (כפי שיבואר להלן). [נשש"כ (פלי"ד אות יז)].

לקיחת תרופה למנוע חולי או הקאות בצום

אדם בריא שיודע שיש סיכוי גדול שאם לא יקח תרופה וכדו' יהיו לו הקאות וכדו' שיגרמו לו לשבור את הצום, רשאי לקחתה ע"מ למנוע החשש. [כ"י הרי מותר לקחת תרופות ע"מ למנוע חולי. ועוד כי עדיף לעבור על איסור קל של חשש גזרת שחיקת סממנין מודאי איסור תורה חמור (עי' להלן לענין להתחבר לאיפוזיה ע"מ למנוע אכילה ביוה"כ). ועי' באג"מ (חי"ד סי' קכא) שכת' שבמקום שיש רק אומדנא של הרופאים שנת העורר למנוע חולי של לאסור משום איסור סממנים, אא"כ יש לו צער שלא יוכל לצום שבאופן זה יש להחליר].

לקיחת גלולות ותרופות בצום

מותר לקחת גלולות שאין להם טעם ערב ביוה"כ (ללא אמצעות מים, כמבואר להלן), כשיש צורך בכך, אפילו לאדם שאינו חולה, וכגון הצריך לקחת תרופה להמשך טיפול. נגי' במקורות דהלן. ולענין גורת שחיקת סממנים בלקיחת תרופות להמשך טיפול ביוה"כ, הנה דעת החו"מ (ארחות רבינו ח"א סוף נמי קנה) שכל ניהתחיל לקחת התרופה לפני שבת או יו"ט, מותר להמשיך לקחתה בשבת ויו"ט ואין בזה משום גורת שחיקת סממנים. וכן דעת הגריש"א זצ"ל (קובץ תשובות ח"א סי' מ אות ב) והגרני"ק זצ"ל (ח"ד עמי קננ ועמי ר). אולם דעת המהרש"ם (דעת תורה סעי' לו ד"ה ועי'), האג"מ (או"ח ח"ג סי' ג) ועוד להחמיר בזה. ודעת הגרש"א זצ"ל (שש"כ פל"ד הגה עז) שאם כבר התחיל לקחת והתפסקה תגרסו לו נזק, או שהרפואה היא רומח' ימים רצופים אשר מוכרח להיות שבת ביניהם, מותר]. **וכן הסובל ממאב ראש חזק במשך הצום** וכן בחו' נחלש כל גופו רשאי לבלוע משך כאבים וכדו' להוריד הכאב. [דכיון שחלש כל גופו בכלל חולה שאב"ס הוא ורשאי לקחת תרופות ע"מ להתרפאות, וכמבואר בשו"ע בסי' שכי"ה, וכן הביא בשש"כ (פל"ד אות ג). וכן פסק הגרני"ק זצ"ל (חוט שני פי"ט ס"ק מד אות יא עמי קסה) לענין צום יוה"כ למי שסובל מסחרחורת או כאבי ראש חזקים]. ובכל אלו במקום שאפשר עדיף יותר לקבל את התרופה על ידי פתילה (נר). [נעי' באג"מ (ח"ד ססי' קכא) ובנשמת אברהם (סי' תריב ס"ק ז עמי תשנב)].

תרופות שיש להם טעם ערב לחץ

ההיתר הנוכר לענין לקיחת תרופות וגלולות הוא דוקא כשאין להם טעם ערב. אמנם אם הוא חולה שאין בו סכנה הזקוק לקחת תרופות שיש להם טעם ערב, עליו לערב דבר מר וכדו' (באופן שאינו פוגם אם התרופה) עד שלא ירגיש המתיקות שבהם. (אולם אין להתיר למי שאינו חולה, לשתות משקה פגום לצורך לקיחת גלולות ותרופות). [נעי' לקמן].

לקיחת גלולות ותרופות באמצעות משקה

אין היתר לבלוע תרופות עם מים, ועל כן יש לבלעם לבדם או על ידי בליעת רוק. (אלא שיש תרופות מסוימות שעלולות להזיק אם לוקחים אותם על קיבה ריקה או ללא אמצעות מים. ויש לברר הדבר בטרם מועד).

וחולה שאין בו סכנה הזקוק לתרופה, ואינו יכול לבלועה ללא מים (או שאסור לו לקחת את התרופה על קיבה ריקה), בשעת הדחק יש להתיר לבלוע התרופה על ידי שיערב במים דבר מר מאוד עד שאין בהן הטאה לחיך כלל לו ולרוב בני אדם, כגון קפה שחור חזק (ללא סוכר) או את חזק (ללא סוכר) וכדו' (ובמקום האפשר ישתדל שיהיה פחות מכשיעור).

[הגרש"א זצ"ל (הלכ"ש) מועדים פי"ה אות ח ובחנה], הגרש"א זצ"ל (אשר האיש ח"ג באת כג) והאור לציון (שם) ועי' בזה בשמעתא עמיקתא גליון קכ"ה]. כמו כן ניתן להמסיק התרופה עצמה בצום מים באופן שהמים הופך להיות מר מחמת התרופה (וזה בתנאי שהמים לא פוגעים ביעלות התרופה). ומי"מ אם דבר אפשרי לכתחלה עדיף לקבל את התרופה על ידי פתילה (נר). [נעי' לעיל המקורות. ועי' עוד בשמעתא עמיקתא גליון קכ"ה].

דיני אכילה לקטנים

האכלת קטן

קטנים מותרים באכילה ביוה"כ. [שו"ע (סי' תרטז)]. ומותר אף להאכילם בידים. [מ"א (סי' שמג ס"ק ג סי' רסט ס"ק א), ח"י"א (כלל סו אות י), מ"ב (סי' תרטז ס"ק א) והגרני"ק זצ"ל (חוט שני ח"ד עמי ש"ה). ועי' עוד במ"א (סי' תרטז ס"ק ב), במ"ב (סי' תרטז ס"ק ה ושעה"צ ס"ק ט), במנח"ם (מצוה שיג) ובחלקת יואב (ח"א סי' א)].

תענית שעות

קטן וקטנה הבריאים, בני ט' שנים שלמות, או כחושים בני י' שנים שלמות, מחנכין אותם להתענות לשעות. כגון אם היו רגילים לאכול בשעה מסוימת מאכילין אותם כשעה לאחר מכן או יותר, לפי כוחם. [שו"ע (שם סעי' ב)].

קטן שהוא פחות מבן תשע

קטן שהוא פחות מבן תשע אין מענין אותו ביוה"כ אפילו בתענית שעות, כדי שלא יבא לדידו סכנה. [שו"ע (שם סעי' ב) ומ"ב (סי' יד)]. ואפילו אם רוצה להחמיר על עצמו, מוחין בידו.

[רמ"א (שם)].

כן י"א שנים כהשלמת צום יום הכפורים

יש אומרים שכן י"א שנה, אין זכר בין נקבה, מתענין ומשלימין מדברי סופרים, כדי לחנכן במצוות. [שו"ע (שם)]. ויש אומרים שאין צריכין להשלים מדרבנן כלל (חוץ מתענית שעות).

[רמ"א (שם) ומ"ב (ס"ק ח)]. ויש לסמוך עליהם בנער שהוא כחוש ואינו חזק להתענות. [רמ"א (שם)]. ולמעשה בזמן הזה מחמת חולשה שירדה לעולם, המנהג להקל שלא להשלים התענית עד שיכנסו בעול מצוות. [שו"ע במ"ב (ס"ק ט) שכתב שמה שאין מדקדקין בזה"י להתענות שום תניק בשנת י"ב, משום דבה"י ירדה חולשה לעולם ומן הסתם כל קטן ואין נחשב כבריא לזה, אא"י ידוע שהוא בריא וחזק לסבול. ומהא"ר משמע שאפי' בשנת י"ג אין נוהגין להתענות כל זמן שלא השלים שנת י"ג, ע"כ. ודעת הגרש"א זצ"ל (הלכ"ש) יוה"כ פיז אות יד והנה כז) שבזמנו אין הקטנים משלימין תעניתם עד הגיעם למצוות (אפילו בתענית הסמוכה ליום הגיעם למצוות)].

בת י"ב ובן י"ג שנים

בת י"ב ויום אחד, ובן י"ג ויום אחד, שהביאו שתי שערות, הרי הם כגדולים לכל מצות ומשלימים מן התורה, אבל אם לא הביאו שתי שערות, עדיין קטנים הם ואינן משלימין אלא מדברי סופרים. [שו"ע (שם)]. ובאר המ"ב (ס"ק א) דהא דלא חיי' שמא הביא שתי שערות בזמן ונשרו כיון שבא לכלל שנים ויש בוזה חששא ואז', תירצו הפוסקים דמיייר כששלים י"ג שנים שלו ביוה"כ גופא ובדקו אותו כולו יומא ולא הביא סימנים]. ואפילו הם רכים וכחושים (ואין להם סכנה לצום), צריכים להשלים כי חוששים שנשרו השערות. [רמ"א (שם). ועי' במ"ב (ס"ק יב) שהרמ"א מיייר באופן שהגדיל לפניו או שבדקוה].

הזכיות יום הכפורים בברכת המזון

קטן המברך ברכת מעין שלש או ברכת המזון על אכילתו ביום הכפורים, אף על פי שגדול האוכל מחמת פקוח נפש צריך להזכיר מעין המאורע, מכל מקום יש אומרים שלא מחנכים הקטנים בזה. [הגרש"א זצ"ל (הלכ"ש) יוה"כ פי"ו הגה 58]].

חולה שיש בו סכנה

מידע כללית בלבד

בשעת הצורך יש להתייעץ עם רופא ומורה הוראה

חייבו בצום

חולה שיש בו סכנה פטור מלצום. [שו"ע (סי' תריח)]. ואף אם אין סכנה מיידית אלא הדבר עלול לגרום סכנה אף בעוד זמן ארוך ואפילו עלול לקרב את פטירתו במעט פטור. [גבת שבתון (אות ג) וחשושי' חמד (יומא פב) במש הרב מברסק זצ"ל עי"פ המ"ב (סי' של סק י)], עי"יש].

עבר ניתוח פנימי עם הרדמה כללית

חולה שעבר לפני יום הכפורים ניתוח פנימי עם הרדמה כללית, תוך שלשה ימים מאכילין אותו כמו שמצינו לענין יולדת (נעי' לעיל), אלא שאם להקל בזה בסתמא אלא כשיש בזה סכנה כל שהוא. [קונטרס מנחת אשר (דיני חולה ביוה"כ סי' ב אות ז). ועי' באור לציון (ח"ג פכ"ט אות ו בחגה שם)]. ופעמים שאחר ניתוח קשה, עד שלשה חדשים אחת הניתוח פטור מהצום, והכל לפי הענין ולפי הוראת הרופא המטפל ומורה הוראה. [כנס בנושא רפואה והלכה שע"י בית דין של הגר"ש ואזנר זצ"ל. ועי' בספר שבת שבתון (עמי צב ואות ב)].

מוטל על מיטתו ואין רופא שיחווה דעתו

אדם המוטל במטה ואינו יכול לירד ממנה ואין רופא שיחווה דעתו דינו כחולה שיש בו סכנה ומאכילים אותו. [ערוה"ש (סי' תריח אות א). ועי' בשערים מצוינים בהלכה (כלל קלא אות י)].

חולה שיש בו סכנה ואין הצום מוזק לו

חולה שיש בו סכנה, והאכילה ביוה"כ אינה מוסיפה לרפואתו והתענית אינה מזיקה לו, צריך לאכול על כל פנים בשיעורים. [שבט הלוי (ח"י סי' צב), עי"יש טעמו].

חום גבוה

מי שיש לו חום גבוה, מניעת מאכל או משקה עלולה לסכן אותו, ועל כן יש להאכילו, אלא שבדרך כלל די לו בשיעורין. והכל לפי הענין. [נש"כ (פל"ט אות ז). ובארחות רבינו (ח"ב עמי רט) בשם הגרי"מ ב"ר שמואל ב"ר יהודה חלולה עם 39 מעלות לשתות בשיעורים, וכן הורה הגריי"ק זצ"ל לחולה שהיה לו יותר מ-38.5 מעלות חום. ודעת הגרש"א זצ"ל (שש"כ פל"ב הגה ל) לענין חילול שבת לצורך פקו"ני שעל חום גבוה עם הרגשה רעה כל שעדיין לא נקבעה סיבת החום מחללין. ועי' באור לציון (ח"ב פל"ו אות יג) ש-39 מעלות בכלל חום גבוה שמחללין עליו את השבת. ועי' עוד בשבט הלוי (ח"ג סי' לו ד"ה ומש"כ) ובארחות שבת (פ"כ הגה סד). וכתב בחוט שני (ח"ד עמי קנח) שחלל לפי הענין]. ויש להבדיל בין אם החום הגיע בסוף הצום, שלפעמים החשש להתייבשות הוא גבוה יותר, לבין אם החום הגיע בסוף הצום, שלפעמים החשש להתייבשות קטן יותר, ותלוי בהרגשת החולה, אך אם מרגיש שמתקרב למצב של התייבשות חייב לשתות. וכל זה בחום ללא מחלת רקע או סימפטומים אחרים, שאם כן עליו לשתות מיד. [כנס רפואה והלכה שע"י אחד מחשובי ב"ד בעה"ק ים-].

קשישים

קשישים בדרך כלל אינם רשאים לצום כי יש לחוש שע"י צום יאבדו האיזון ויבואו לידי נפילה מסוכנת. והכל לפי המצב הגופני והרפואי. [כנס רפואה והלכה שע"י אחד מחשובי ב"ד בעה"ק ים-]. ועי' בתשובות הגאונים – שערי תשובה סי' שכי"ה שהובא שזקן חלש שהיה מתענה ואחר שעבר עליו רובו של יום בתענית בא לידי חלשות בענין שחושש לסכנה מאכילין אותו אפי' ביוה"כ ולא שבקי ליה דימות וגמרנן מההיא עובדה דהרחיח כו', עי"יש].

חולה קורונה

חולה קורונה המרגיש טוב אף אם יש לו תסמינים קלים (אפי' ניטל ממנו חוש הטעם) חייב לצום. אם יש לו תסמינים קשים כקוצר נשימה, חום גבוה, חולשה יתירא וכדו' אוכל ושותה לפי הצורך, ומי"מ אם אפשר יעשה כן לשיעורין. וכי"ז אם אינו בקבוצת סיכון, אבל אם הוא בקבוצת סיכון כגון שסובל ממחלות רקע, לחץ דם גבוה וכדו', ישתה לשיעורין אף אם יש לו רק תסמינים קלים. ומי שחולה קשה אף אם אינו בקבוצת סיכון עליו לאכול ולשתות לפי הצורך. [נעי"פ רופאים].

התרפא מהקורונה

חולה קורנה שהתרפא לגמרי, בדרך כלל יכול לצום, אא"כ סבל בזמן המחלה מחולשה יתירא ושעול קשה שבאופן זה לפעמים יש לחוש לקריש בריאות, ואם אין יש לו קריש יתכן צורך בשתייה לשיעורין. ויש להתייעץ עם רופא בטרם מועד. [נעי"פ רופאים].

עמי מוגי חולים

עמי מש"כ בזה בפי"ד [קונטרס שמענא עמיקתא הלכות יוה"כ למעוברות, יולדות וחולים. **חולה הרוצה להחמיר על עצמו**

חולה הנצרך לאכול ביוה"כ, אסור לו להחמיר על עצמו, ועליו נאמר "אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש". [מ"ב (סי' תריח ס"ק ח). ועי"יש שבמקום שמאכילין אותו אין צריך כפרה על זה כי אונס רחמנא פטריה].

חובת השתדלות בערב יוה"כ על מנת שיוכל לצום

הנצרך לאכול ביוה"כ, ועל ידי זריקת רפואה בתחיבת מחט בגופו או על ידי לקיחת תרופה יוכל להתענות, אינו חייב לעשות כן כדי להתחייב בצום. [אג"מ (או"ח ח"ג סי' ג) והגרש"א זצ"ל (הלכ"ש פי"ו הגה טז)]. ויש סוברים שעל ידי זריקת רפואה בתחיבת מחט בגופו יש איסור בדבר אף בערב יוה"כ כי חובל בעצמו. [אג"מ (ח"ד סי' קא)]. וכן הדין לענין אינפוזיה (לקבלת נוזלים). ולפי דברי הרופאים עצה זו אינה מומלצת לחולה המאושפז בבית חולים כי לפעמים יש חשש שעל ידי זה יזדחם. [כנס רפואה והלכה שע"י אחד מחשובי ב"ד בעה"ק ים-]. ויש אומרים שבאופן שהחולה אין בו סכנה, אלא שחוששים שאולי יבוא לידי סכנה, ולדעת הרופאים ניתן לנמנע הסכנה על ידי חיבורו לאינפוזיה (לקבלת נוזלים), ודאי שראוי שתחבר לאינפוזיה באופן שלא יגרם שום נזק רפואי. [הגרש"א זצ"ל (נשא יוסף ח"ג סי' קמט ד"ה והנה)]. ומכל מקום חולה שיש בו סכנה שבידו לעשות בקל מעשה מערב יוה"כ כדי להתחייב בצום, כגון על ידי בליעת יוטמינים, לכל הדעות ראוי שיעשה כן (והכל לפי הענין). [הגרש"א זצ"ל (הלכ"ש פי"ו הגה טז)]. ועי' בזה בשמעתא עמיקתא גליון קכ"ה].

מוניעה מטיפול רפואי לפני יוה"כ ע"מ שיוכל לצום

מותר לפני יוה"כ לבצע טיפול רפואי אפילו כשיש חשש שאם יוכל מחמתו לצום ביוה"כ (כגון טיפול פירון כשיש חשש שלא תוכל לצום מחמת העיבור), אבל אם באופן ודאי לא יוכל לצום אם ניתן לדחות הטיפול יש לעשות כן. [נעי' בשו"ע (או"ח סי' רמ"ח סעי' א' וכן בסעי' ד].

וכן יוצא מהצ"מ (הכ"ב סי' צד), וכן פסק בטאות מרדכי (הל' רפואה עמי יד). ועי' מה שנוגע לכאן בגליון קל"ב].

לשתות או לאכול ביוה"כ לצורך בריקה שלאחר יוה"כ

חולה שיש בו חשש סכנה, וצריך לעשות לאחר יוה"כ צילום רנטגן וכדומה לבירור מצבו כדי לדעת את דרכי הרפואה בו, ואין הצילום מנעי לתוצאות הרצויות אלא אם כן ישתה כמות של מים בשביל הצילום (ולא בשביל מחלתו) ביוה"כ, מותר לו לשתות כמה שנצרך שכל זה בכלל פקוח נפש. [הגרני"ק זצ"ל (חוט שני פי"ט אות מד עמי קסה אות ח)]. ומכל מקום ידקדק לשתות בשיעורים. [קונטרס מנחת אשר (דיני חולה ביוה"כ סי' ג אות א)].

להתפלל ביחידות ע"מ שיוכל לצום

אדם חלש שקשה לו לצום וללכת לבית הכנסת, מוטב שיצום וישכב במיטה, ואין לו כל היתר לאכול ולשתות אפילו בשיעורים כדי שיהיה לו כח ללכת לבית הכנסת. [נח"ס (ח"ו סי' כג)]. ואף מי שמותר לו לשתות פחות מכשיעור, מ"מ אף כדי להימנע רק פי"א בלבד משתיה של פחות מכשיעור, עדיף יותר לשכב בבית ולא להתפלל בצבור. [הגרש"א זצ"ל (פל"ט הגה צז)].

חובת הנישבות ודיעת הלכות אלו

צריך כל מורה להיות דינים אלו שגורים בפיו מבערב יוה"כ כי פעמים אפילו מחמת עיכוב מועט יש משום סכנת נפשות. ואם הוא שאלה שהמורה צריך לעיין הדין ויש שם אחר בקי שיודע להשיב מיד אין חולקים בזה כבוד להרב. [מ"ב (סח' תריח ס"ק כד)].

הנאמנים לקבוע שהחולה צריך לאכול

רופא

רופא בקי אפילו הוא עובד כוכבים שאומר שאם לא יאכילו את החולה אפשר שיכבד עליו החולי ויסתכן, מאכילין אותו על פיו [שו"ע (סי' תריח סעי' א)], ואפילו אינו אומר ברור שיסתכן רק שאומר שאפשר שיכבד עליו החולי נותנין לו כי אנו חוששים שאולי יסתכן. [מ"ב (ס"ק ב)]. ואפילו לעת עתה הוא חולה שאין בו סכנה בלבד אכן משערים שאם לא יאכל אפשר שתגבר עליו המחלה ויוכל להיות שיבוא לדידו סכנה. [בה"ל (שם ד"ה חולה שצריך)].

בירור אצל רופא ירא שמים

בזמנינו יש כאלו שכלל חולי קל אומרים שמתענה יסתכן [תפארי"ז (יומא פי"ח אות כז) הובא בה"ל (ירש סי' תריח)]. ועי' בזה בשמעתא עמיקתא גליון לז', על כן לכתחלה עדיף להתייעץ עם רופא שומר תורה ומצוות, אבל אם אין שם רופא שומר מצוות, חייב לשמוע לקול הרופא אף שאינו שומר תורה ומצוות, כי דעתו מחשיבה הדבר כספק פקוח נפש. [הגרש"א זצ"ל (תורת היולדת פי"ו הגה א) והגרני"ק זצ"ל (חוט שני שבת ח"ד עמי רנב)]. ועי' בזה בשד"ח (מע"י יוה"כ סי' ג אות ה) ובאף למגן (סי' תריח ס"ק ו)].

דיני אכילה לחולה שיש בו סכנה

חייב לאכול רק לפי הצורך

אף אם הותר לו לאכול פעם אחת יותר מכשיעור, מכל מקום על האכילה השנייה אם היה די לו בפחות מכשיעור, ואלו כשיעור חייב כרת. לכן צריך לשער בכל אכילה ואכילה אם די לו בפחות, וקשה מאד לשער כן וצריך לזה זריזות ובקיאות. [בה"ל (סי' תריח ד"ה ואם אמדוהו) חשב גבין ענין סי' לז)]. ומי"מ בכל ספק אם די לו בשיעור זה וכדומה מקילים. [הגרש"א זצ"ל (הלכות יא בתב פכ"ו סי' 33) כי יש לצרף להקל בכל כה"ג דעת הסוברים שבמקום פקו"ני לא נאמר דין שיעורין. ועי' בדברי יציב (או"ח סי' ירסג)].

חולה הנצרץ **לשתות האם רשאי אף לאכול**

חולה הנצרץ רק לשתיה על מנת להינצל מחשש סכנה, אסור לו לאכול. [שש"כ (פליט אות ו)].
להקפיד למעט באיכות האוכל
חולה הנצרץ לאכול, אינו חייב להקפיד למעט באיכות האכילה (כגון שדי לו בלחם אעפ"כ רשאי לאכול בשר שמן). ועינין עוד בסמוך. [עיי' בחת"ס (חיו"ס סי' כג), באור שמח (מא"א פי"ד הי"ד) וכן פסק הגרשז"א (נשמת אברהם סי' תריב ס"ק א עמ' תשיז ד"ה לגבי). ועיי' נגשמת אברהם סי' תריב ס"ק ו עמ' תשכ י"ה והדבר] בשם בעל השש"כ]. ועל כן כשמאכילין חולה ביום הכיפורים, יש לבחור עבורו סוג מזון שיספיק לו כמות מועטת ממנו, ולא יצטרך לאכול כמות גדולה, לדוגמא, אם אפשר להאכיל את החולה דבש או ענבים, ואם יאכל דבש יספיק לו ככותבת, ואם נאכילו ענבים יצטרך לאכול ב' כותבות, יש להאכילו דבש, כדי למעט באיסורים. ובימינו אם אפשר להאכילו "אינישורים" שהוא מזון מרוכז, ומעט ממנו מספיק, יש להאכילו אינישורים. [הגר"י זילברשטיין (חשוקי חמד יומא פג.).]

שתיה מתוקה

חולה הנצרץ רק לשתות מים (כגון שיש לו אבן בכליה, עיי' בזה להלן) רשאי לשתות אף חלב עם סוכר או מיץ פירות וכו', ואי"צ לצמצם באיכות השתיה כפי שצריך לעשות בצומות אחרים, משום שיהו"כ יום טוב הוא. [הגרשז"א זצ"ל (נשמת אברהם סי' תריב ס"ק א עמ' תשיז ד"ה לגבי) ע"פ האור שמח הימין]. וי"א שכל זה לענין חולה, אבל במעוברת שאינה חולה אלא צריכה לשתות רק כדי שלא יהיו לה צירים יש להחמיר שתשתה רק מים. [הגרמ"ש קליין שליט"א].

אכילה שלא בדרבה לחולה שיש בו סכנה

חולה שלא די לו בשיעורים, יאכל כדרכו, ואין צריכים לשנות ולהאכילו שלא כדרך אכילה כדי למעט באיסורים. [הגרשז"א זצ"ל (מנח"ש חי"ב סי' נח אות כו), הגרשז"א זצ"ל (הל' חג בחג ימים נוראים עמ' תיח הגה 36-37) והגרניק זצ"ל (חוט שני שבת ח"ד עמ' רנה ויוה"כ פי"ט עמ' קסה). דלא כהכתב"א (או"ח סי' קיא) והבנין ציון (סי' לה) שנקטו שבמקום האפשר צריך לערב במאכל או במשקה דבר מר כי באופן א"ן איסור תורה באכילתו (לדעת רוב הפוסקים). והכח"ח (סי' תריב אות כח) כתב שעדיף להאכיל חולה שיש בו סכנה אוכל שאינו ראוי לאכילה האסור ממשר להאכילו פחות מבישור]. וי"א שאם הוא רק חולה שאין בו סכנה, אלא שחוששים שאם לא יאכל יסתכן, עליו להשתדל לאכול שלא כדרך כגון על ידי עירוב דבר מר. [הגרשז"א זצ"ל (הל' חג בחג ימים נוראים עמ' תיח הגה 36-37)].

אכילה לשיעורים

אכילה לשיעורים לחולה שיש בו סכנה

כשמאכילין חולה שיש בו סכנה אם אמדוהו שמספיק לו אכילה או שתיה לשיעורים מאכילין אותו מעט מעט, כדי שלא יצטרך לשיעור. [שו"ע (סי' תרי"ט סעי' ו)]. ודוקא אם ברור הדבר שדי לו בשיעורים, אבל בספק יאכל כדי צרכו כרגיל בכל ימות השנה. [שו"ע (שם סי' ח)]. וי"א שחולה שביב"ס אי"צ שיעורים כלל, ולא נאמר דין שיעורין אלא על חולה שאין בו סכנה שהרופא אומר שאם לא יאכילו אותו יכבד עליו החולי ויסתכן. [נצי"ב (על השאליתא קסד אות יז עמ' שז טור א ועמק דבר שא"י לח אות ה). והגר"ח זצ"ל (חי' מרן הגרי"ז שבה"ע פי"ב ד"ה והנה אאמרי...)]. אולם כבר פטתה ההוראה להחמיר שמאכילים אותו פחות פחות מכשיעור אף שהוא כבר מסוכן, כ"א די לו בכך. [עיי' שש"כ (פליט הגה כ), צי"א (חיו"ס י' ג אות ב) ובמשנה הלכות (ח"ד סי' עה). וכן דעת הגרשז"א זצ"ל (הלכות חג בחג פכ"ו הגה 33). ועיי' נגשמת אברהם (סי' תריח ס"ק ב) שהביא שהגר"י אברמסקי זצ"ל היה פוסק כהגר"ח]. ומי"מ מצרפים סברת המקילין אפי' במקום של חשש קטן אחר, כגון די לו בחולה בשיעור זה, או ספק בשיעור עצמו. [הגרשז"א זצ"ל (סם)].

החולה אומר שלא די לו בשיעורים

אם החולה אומר שאין אכילה או שתיה בשיעורים מספיקין לו, מאכילים אותו כרגיל ביום חול. [שו"ע (סי' תרי"ט סעי' ח)]. ונוהגין שנותנין לפניו מאכל ואומרים לו יוה"כ היום ואם אתה חושש שיהיה לך סכנה אם לא תאכל כשיעור בבת אחת אכול בבת אחת ואם לאו תאכל מעט מעט פחות מכשיעור. [מ"ב (סי' ק"ד)].

חולה שאין בו סכנה הנצרץ לאכול כדי למנוע סכנה

חולה שאין בו סכנה, או אדם שכתע הוא בריא אלא שצריך לאכול כדי למנוע שלא יבוא לידי סכנה, אם די לו בשיעורין לכל הדעות חייב לאכול ולשתות פחות פחות מכשיעור. [עיי' מה שכתבנו לעיל לענין חולה שיש בו סכנה שדי לו בשיעורין].

שיעוריו מתהלת הצום כדי שלא יודקק ליותר מכשיעור

חולה שאינו יכול לצום כל היום, מוטב שיתחיל לאכול מהבוקר פחות מכשיעור, כיון שאם ימשך לצום בודאי יצטרך אחר כך לאכול שיעור שלם. [בעל המחנה חיים (קול סופר יומא סוף הל' יוה"כ עמ' קד), אג"מ (או"ח ח"ד סי' קכא ד"ה וגם) והגרשז"א זצ"ל (נשמת אברהם סי' תריח ס"ק ב עמ' תשמא). ועיי' בשבט הלוי (ח"י סי' פא). ועיי' עוד בשש"כ (שם הגה צב) שהביא דעות הנ"ל, דהגרשז"א זצ"ל חולק ודעתו שאין עליו לאכול שיעורים אלא ימותין עד שיצטרך לאכול אפילו שיצטרך לאכול שיעור שלם].

להתכבד לאינפוזיה

חולה שנצרץ ביוה"כ עצמו לאכול פחות פחות מכשיעור, והרופאים אומרים שדי לו בהזנה בעירוי (אינפוזיה), יש אומרים שעדיף להאכילו פחות פחות מכשיעור ולא לעבור על איסור תורה של חובל ביוה"כ. ויש אומרים שעדיף לעבור על איסור אחד חמור מלעבור על כמה איסורים קלים. ומכל מקום אם אפשר יש לעשות כך על די נכרי. [עיי' בזה באג"מ (ח"ד סי' קא) בשבט הלוי (ח"י סי' צא) ובתורת היוולדת (פ"א הגה י' הל' מעשה). ועיי' עוד בתורת היוולדת שם שהביא דעת הגרח"פ שיינברג זצ"ל שאין בחיבור אינפוזיה בשבת או יו"ט איסור תורה ועל כן עדיף לעשות כן. ועיי' עוד בצי"א (ח"ח סי' פ). ואף למחמירים אין זה אלא עדיפות אף חיוב (ועיין לעיל בענין האם יש חיוב לעשות מעשה בערב יוה"כ על מנת שיוכל לצום).

מדידת השיעורים

מדידת השיעורים ביוה"כ

מותר למדוד שיעורים אלו גם ביוה"כ, אך טוב לעשות זאת מבעוד יום. [שש"כ (שם אות כא)].

זהירות במדידת השיעורים

יש להעביר שהרבה מודדים השיעורים באמצעות בקבוקי תינוק וכדו', ויש להזהר בזה כי מצוי שאין המידות שלהם מדויקות.

ברכות הנהנין לאוכל ושותה בשיעורים

ברכה ראשונה

האוכל או השותה בשיעורים מברך ברכה ראשונה לפני האכילה או השתיה הראשונה, אבל אינו מברך ברכה ראשונה לפני אכילת כל שיעור ושיעור או לפני כל שתיה, אם לא הסיח דעתו מהאכילה והשתיה. [שש"כ (פליט אות כג)].

ברכה אחרונה

האוכל בשיעורים, בסוף האכילה והשתיה יברך ברכה אחרונה, אם אכל שיעור המחייב ברכה אחרונה [והוא כזית בזמן של כדי אכילת פרס (לכל היותר ד' דק'), שאע"פ שאכל לשיעורים, היינו לענין שיעור אכילה ביוה"כ שהוא ככותבת, שהוא יותר מכזית], ובמקום שהוא מסופק אם אכן אכל שיעור המחייב ברכה אחרונה, לא יברך. [שש"כ (פליט אות כג). ועיי' וזאת הברכה (עמ' 8) עוד שיטות לענין שיעור מן לברכה אחרונה. ולדעת האור לציון המובא שם אף אם אכל כשיעור תוך שש דקות מברך ברכה אחרונה].

טעם ואכל בשיעור חובתו כברכה אחרונה

אם טעה ואכל ביוה"כ באיסור, כגון שאסור לו לאכול כשיעור אוכל כשיעור, מברך ברכה אחרונה. [הגר"חז"ל (שבת שבתון עמ' שנו בהנה) ע"פ המ"ב (סי' קצו ס"ק ד), ומי"מ אם עשה במזיד דעתו שאינו מברך].

מחלות וסימפטומים בצום

מידע כללית בלבד

בשעת הצורך יש להתייעץ עם רופא ומורה הוראה

חשכו עיניו מהמת הצום

חשכו עיניו ואינו רואה בהם ומרגיש כהתחלת עלפון, מאכילין אותו עד שיאורו עיניו. [תורת היולדת (פי"ח הגה יא)].

השתנה מראה פניו

אדם שחלש הרבה, שינוי מראית פניו שהוא כעין התעלפות מתיר להאכילו (ולא צריך שיכרה עיניו). [אג"מ (או"ח ח"ד סי' קכא ד"ה וגם מסתבר)].

מרגיש חולשה גדולה

אומר שמרגיש חולשה גדולה עד קרוב להתעלפות וצריך לאכול, מאכילים אותו. [אג"מ (או"ח ח"ד סי' קכא ד"ה וגם מסתבר)].

הגיע למצב של התייבשות

מי שהגיע למצב של התייבשות חייב לשתות. סימני התייבשות: יובש ניכר בלשון, סחרחורת ובשלב מאוחר כאבי ראש. [כנס רפואה והלכה שע"י אחד מחשובי בי"ד בעה"ק י-ס]. ומצינו עוד סימנים לזה, עינים נופלות למערות. התכווצויות בטן המלווים בכאבים. שלשול מימי ועם היציאה מעורב דם וריר. החולה נושם עמוק עם או בלי חום. העור מתייבש מאד אפשר להבחין זאת כאשר צובטים את העור והעור נשאר עומד ולא מקומט ונופל. אם נראים אחד מסימנים אלו חייבים להשקות מיד את החולה. ואם הוא מקיא צריך להסיעו לבית החולים. [שבת שבתון (עמ' סז)].

שלשול או הקאה הזקים

שלשול או הקאה בצורה חזקה גורם לאיבוד נוזלים, וישנם מצבים של פקוח נפש וצריך לשתות, והכל לפי הענין. [הגרניק זצ"ל (חוט שני יוה"כ פי"ט ס"ק מד עמ' קסד אות ב)].

התעלף

מי שהתעלף ביום הכפורים, צריך להשכיב אותו על הגב ולהרים רגליו. [כנס רפואה והלכה שע"י אחד מחשובי בי"ד בעה"ק י-ס]. ואם לא ידועה הסיבה של התעלפות, צריך לתת לו לשתות, לאחר שהתעורר מעלפונו כי דינו כנשתנו פניו ומותר לו לאכול. [הגרניק זצ"ל (חוט שני יוה"כ פי"ט ס"ק מד עמ' קסד אות א). ועיי' בארחות שבת (חי"ב עמ' רמד)]. ומכל מקום יש להבחין בזה שאם הוא אדם צעיר וידוע שהוא בריא יש להמתין קצת, אם מתאושש מיד בדרך כלל אינו צריך לשתות. אולם אם יש לו סחרחורת, או שחזר להתעלף חייב לשתות. אולם אדם זקן או חולה שמתעלף חייב לשתות מיד. (ובכל מצב יש להיזהר ולהתייחס לאופן של הנפילה בשעת העילפון, כי אפשר שזה עצמו יביא לסכנה, וכגון אם קיבל מכה בראש וכדומה). [כנס רפואה והלכה שע"י אחד מחשובי בי"ד בעה"ק י-ס].

מעוברות

מידע כללית בלבד

בשעת הצורך יש להתייעץ עם רופא ומורה הוראה

מעוברת שהריונה תקין

מעוברות שהריונן תקין, חייבות לצום. [שו"ע (סי' תריז)]. והדין כן אף בזמן הזה שנחלשו הדורות. [הגרשז"א זצ"ל (הלכ"ש שם פי"ו אות א), הגר"ש ואזנר זצ"ל והצני"א (חי"ז סי' כ אות ד), משום שגם בזמנינו לא לחוש להפלות עקב הצום. ועיי' נגשמת אברהם (סי' תריז ס"ק א) שהביא שגם החשש שההתייבשות עקב הצום ואיבוד דם בזמן הלידה ביוה"כ עלולים לסכן אותה, הוא חשש קטן מאוד, ע"כ. וכיז' דלא כהגר"י פישר זצ"ל (הסכמה לפני ברוך הל' ביקור חולים) שנקט שכיום שנחלשו הדורות יש חשש להפלות עקב עצום, ועי"כ צריכין כל הנשים המעוברות עד החדוש הטי' לאכול ביוה"כ פחות מכשיעור].

הצלה של עובר

מחללים שבת או יוה"כ אפילו בספק הצלה של עובר. [גר"י (סי' שו קי"א אות א) דלא כהנצי"ב בהעמק שאהל (שאליתא א אות ח ושאליתא קסז אות טו). וכן צידד מדליה בתשובות והנהגות (חי"ב סי' קפב). וכתבנו מזה בס"ד בשמעתא עמיקתא גליון שי"ח. שוי"מ שכן פסק ממי בנאות מרדכי (הלכות רפואה עמ' יד)].

תוך מ' יום

מעוברת הצריכה לאכול כדי שלא לסכן את עצמה מחמת ההריון, או כדי להציל העובר, עליה לעשות כן אף תוך מ' יום מהריון. [שבט הלוי (ח"י סי' פ). ועיי' במ"ב (סי' תריז שעה"צ אות א)]. ועל כן אישנה שעברה החזרת עוברים וכו', וידוע שעדיין לא היה השרשה מ"מ אם צריכה לאכול לצורך ההריון, עליה לעשות כן. [כן יוצא מדברי הרמב"ן (תורת האדם שער המיחוש ענין הסכנה). וכן פסק ע"פ דבריו בנאות מרדכי (הלכות רפואה עמ' יב) והארכנו בזה בשמעתא עמיקתא גליון שי"ח].

מובלת מהקאה

מעוברת בשלשה חדשים הראשונים, שכיה מאד שמקיאה ואינה יכולה לאכול ולשתות, אם יש חשש להתייבשות יש לה לשתות, ואם די לה תשתה בשיעורים. [הגרמ"ש קליין שליט"א. וכי"כ הגרניק זצ"ל (חוט שני יוה"כ עמ' קסז) שמעוברת שהקאה הרבה ביוה"כ וסובלת מחולשה גדולה או מחוסר נוזלים מותר לה לשתות ואם צריכה יכולה אף לאכול. ואף לאחר ג' חדשים הראשונים אם מקיאה הרבה, תשתה וגם תאכל. [הגרניק זצ"ל (חוט שני יוה"כ פי"ט ס"ק מה עמ' קסז)].

לא מרגישה בטוב

מעוברת שעדיין לא מרגישה בטוב, אלא שהחלה להרגיש מאוד לא טוב התחיל לשתות פחות פחות מכשיעור. [הגרשז"א זצ"ל (נשמי"א סי' תריז ס"ק א ד"ה הדברים)]. כמו כן אם מתעוררת בלילה כמה פעמים מחמת רעבון והרגשה של חוסר אוכל. וכן אם יש לה התקף פתאומי של רעבון תאכל לשיעורים. [ע"פ רופאים מומחים וגדולי פוסקי זמנינו].

מרגישה לחץ פתאומי

אם מרגישה בסוף העיבור לחץ פתאומי כבד כלפי מטה (ולא לחץ דמיוני), וכאילו העובר חפץ לצאת (הרגשה זו יכולה להיות בלי צירים), צריכה לשתות מיד ללא שיעורים. [נאות מרדכי (הלכות רפואה עמ' ב)].

הפילה אחר צום

מעוברת שהפילה שתי פעמים בעבר מחמת תענית, אינה צריכה לצום. [מהרש"ם (דעת תורה סי' תריז סעי' א) כי בספק פקי"נ חיישינן לרבי שבשתי פעמים הוי חזקה. וכן הביאו בתורת היוולדת (פי"ג אות ד)].

עברה הפלות זהורות

אם הפילה פעמיים מחודש חמישי ואילך, ולא ידוע את סיבת ההפלה, אף אם לא היו אחר צום תשתה לשיעורין. [הגרמ"ש קליין שליט"א (קונטרס עיטורי מרדכי פכ"ו אות ה) מאחר שהחזקה אצלה שהרחם חלש ואינו מחזיק את העובר יש לחוש להפלה מחמת הצום]. ואם הפילה שלש פעמים, יש לחוש שהצום יגרום להפלה נוספת. [נאות מרדכי (הל' רפואה עמ' יח)].

הרופא חושש שהצום יגרם לה להפיל

אם הרופא חושש שהצום עלול לגרום לה להפלה, צריכה לאכול גם אם לא הפילה קודם, אמנם די לה בשיעורים. [הגרשז"א זצ"ל (אוצר חברית ח"א עמ' טז)].

היו לה צירים מוקדמים אחר צום

מעוברת שאשר פעמים בעבר על ידי תענית אחזזה צירים מוקדמים, שפיר שאין עליה לצום אלא תשתה (ותאכל) בשיעורים. [תורת היוולדת (פי"ג הגה יב)].

היתה לה לידה מוקדמת מהמת התייבשות

אם בהריון האשון היתה לה לידה מוקדמת, ויש רגלים לדבר שהתחילו הצירים מפני ההתייבשות, אם כן נתברר שבאשה זו יש רגישות להתייבשות וללידה מוקדמת, ועל כן יש חשש שהיא מהמיעוט שעל ידי התייבשות נגרם להן לידה מוקדמת, ויכולה להקל אף בהריון שני. [הגרמ"ש קליין שליט"א].

רגילה ללדת לפני תום תקופת ההריון

אשה הרגילה ללדת לפני תום תקופת ההריון גם אם אינה מרגישה צירים, תתייעץ עם מורה הוראה ועם רופא כדי לקבוע את חובתה בצום. ומכל מקום אם בהריון ראשון נתברר על ידי רופאים שיש לה סיבה מסוימת הגורמת ללידה מוקדמת, אף שאין הסיבה מחמת הצום, מכל מקום כיון שהצום מוסיף סיבה ללידה מוקדמת הוי בגדר ספק פיקוח נפש ואינה מתענה ביוה"כ. (הגרמ"ש קליין שליט"א).

לא מרגישה תנועות העובר

אם הפסיקה להרגיש תנועות העובר לפי הרגילות אצלה בהריון זה, עליה לשכב על צד שמאל בנוחות במשך זמן (כשעה) אם עדיין לא מרגישה תנועות העובר יש לנסוע לבית חולים. ותשתה קודם דבר מתוק, אולי עייז יתעוררו התנועות. והכל לפי הענין. (ע"פ רופאים וגדולי פוסקי זמנינו. ויש לציין שלפעמים העובר ישן 2-3 שעות ברציפות ויתכן שלא ירגישו תנועות בזמן זה. וכמו כן יש לציין שיש תיכּתן ירידה בתנועות העובר. ועיי' בתורת היוולדת (מד' חדשה פניג' אות ט)).

היו לה צירים מוקדמים בהריון זה

אשה שההריון זה היו לה צירים מוקדמים עקב התייבשות ואושפזה וטופלה, תשתה במשך שיהים בין א' וחצי לב' ליטר בשיעורים. [כנס רפואה והלכה שעיי' א' מחשובי בי"ד באה"ק ביב].

אחזזה צירים במשך הצום

א. מתחילת החודש הרביעי, עד השבוע השלושים ושבע להריון, יש חשש ללידת נפל, או שהעובר נחשפ בן ויש סכנה הלידתו. על כן במקרה שיש צירים סדירים ארבעה צערי, בשעה (כי מצוי צירים לא סדירים בשבוע 33-32 באופן רגיל), קיימת חובה לאשה לשתות 2-4 ליטר נוזלים בתכיפות, ואחר כך להמשיך על כל פנים בשיעורים כדי להפסיק את תהליך הלידה. (בכל זה יש להתייחס להפלות קודמות עקב צירים מוקדמים וצריך זהירות יתירה). [הגר"ש ואזנר 32 צערי במים בתנועות שער ז' עמי שעב אות טו] והגרנ"ק צצ"ל (חוט שני יוה"כ פ"ט ס"ק מה עמי קסז).

ב. מהשבוע השלושים ושבע ממחנה רפואית העובר יוצא מכלל פן ועל כן בדרך כלל אם סכנה או התכווצויות יכניסו את האשה ללידה. מיימ דעת הגר"ש ואזנר צצ"ל שבמצב של התכווצויות וצירים על האשה לשתות כרגיל עד השבוע השלושים ותשע. [כנס רפואה והלכה שעיי' אחד מחשובי בי"ד באה"ק בי"ב. והנה הריון בריא ותקין ראוי שיסתיים משבוע שלשים ותשע (39) ואילך ולא לפני כן. דבר זה באפשר לפח היילוד ולכל אבריו החיוניים להתפתח ולהבשיל טרם לידתו. עיי' תוצאות מחקר שנעשה נמצא כי יילודים בשבוע שלשים ושש – שלשים ושמונה (36-38) מתקשים בהמשך בלימודים ומתמודדים יותר עם בעיות קשב וריכוז. ממו כן יילודים משבוע שלושים ותשע (39) ואילך יש להם פחות בעיות בתפקוד נשימות מאלו הנולדים לפני כן. עיי' אחד מחשובי הרופאים בחלקת ילודים ופגים במעיניי הישועה במכתב לגרמ"ש קליין שליט"א בשנת ע"ח].

ג. החל מהשבוע ה-39 אין צורך לשתות. [הגר"ש ואזנר צצ"ל (שם) והגרנ"ק צצ"ל (שם)]. במקום שלא ידוע בודאי שהגיעה לשבוע 39, אם מרגישה צירים סדירים כגיל עליה לשתות משום חשש פקוח נפש של העובר. [הגרנ"ק צצ"ל (חוט שני יוה"כ פ"ט ס"ק מה עמי קסז)]. ויעוין להלן לענין מעורבות שעברה בהריון אחר.

ואף אחר השבוע ה-39 אם היא נמצאה מאוד או חלושה, וקיים חשש שתגיע לאיבוד נוזלים או שלא יהיה לה כח ללדת, מותר לה לשתות פחות מכשיעור, ואם יש צורך אף ללא שיעורים. [תורת היוולדת (פניג' אות ז)]. ובכל המצבים האלו שרשאית לשתות, אינה צריכה להתחבר לאינפוזיה, כיון שהיא בכלל חולה שני בה סכנה. [הגרנ"ק צצ"ל (חוט שני יוה"כ פ"ט ס"ק מה עמי קסז). ועיי' עוד לקמן לענין חובה להתחבר לאינפוזיה].

תאומים – שלישיה

בהריון עד עוברי, אם ההריון תקין, י"א שבשלשת החדשים הראשונים בדרך כלל אין חשש יותר מהריון רגיל. ובחודש הרביעי תתייעץ עם רופא לפי מצבה. [הגרמ"ש קליין שליט"א עיי' רופאים]. אולם החל מהחודש החמישי בשלישיה, תשתה שתיה ממותקת לשיעורים למנוע לידה מוקדמת. [כנס רפואה והלכה שעיי' אחד מחשובי בי"ד באה"ק בי"ב]. ובאופן שיכולה לצום, מכל מקום אם מתחיל איזה פעולה רחמית במשך הצום עליו להפסיק לצום. [הגרמ"ש קליין שליט"א]. ובתאומים יש להגות בהתאם למצב הרפואי של האשה והעובר. [כנס רפואה והלכה שעיי' אחד מחשובי בי"ד באה"ק בי"ב. ובדרך זה הובא בשערי ימים הנוראים (שער ז' פ"ט עמי שעב אות טו)]. אולם יי"א שאף בהריון תאומים אין צורך להפלה בכל מצב ועל כן צריך לשתות לשיעורין. [עיי"פ רופאים ומי"מ באופן שיכולה לצום עיי"פ הוראת רופא, אם מתחיל איזה פעולה רחמית במשך הצום עליה להפסיק לצום. [הגרמ"ש קליין שליט"א].

סכנת בהריון

סכרת בהריון מסוכנת מאד, וחוסר איזון של האם יכולה להביא למות העובר. ועי"כ יש להתייעץ עם רופא אם יכולה לצום. [כנס רפואה והלכה שעיי' אחד מחשובי בי"ד באה"ק בי"ב].

חום בהריון

חום בהריון מחוה סכנה, כיון שיכול לגרום ללידה מוקדמת. חום מעל 38.4 מעלות ודאי נחשב חום גבוה ומחייב שתיה רגילה. כשיש חום בסביבות 38 יש להתייעץ עם רופא, (ובמקרים רבים לפי המצב מספיק בשיעורים). [שם].

עצות ללפני הצום לאישה מעוברת

מערב הצום בטי תשרי (כ"ב)יש שעות לפני הצום. יש לשתות כ- 3 לטירים נוזלים במשך היום, יש שתכנס לצום כשאין לה שום חוסר נוזלים. (כדי למנוע התייבשות הגורמת להתכווצות של הרחם). [תורת היוולדת (פניג' אות ז)]. וטוב להרבות בשתיה יומיים קודם הצום. [שש"כ (פלט אות א) עיי"פ הרופאים]. במשך שעות הצום עליה להימנע מפעילות מאמצת, להישאר במקום קריר במצב של מנוחה, ולא לשהות שעות רבות בבח"כ. [תורת היוולדת (שם)].

יולדות

מידע כללית בלבד – בשעת הצורך יש להתייעץ עם רופא ומורה הוראה יולדת תוך שלשה ימים

יולדת, תוך שלשה ימים לא תתענה כלל. [שו"ע (סי' תריז סעי ד)]. ואף אם מרגישה שיכולה לצום אינה רשאית להחמיר על עצמה, וחיובת לאכול ולשתות. [תורת היוולדת (פני"א הגה ב)]. ועיי' בתשובות והנהגות (חי"ב סי' רפג). ולענין אכילה כדרכה או בשיעורים יש להבדיל בשלש אופנים:
א. אם אומרת צריכה אני או שהרפא אומר שצריכה אוכלת כדרכה. [עיי' שו"ע (סי' תריז סעי א)].
ב. אם אמרה "איני צריכה לאכול", מאכילים אותה פחות פחות מכשיעור. [מ"ב (ס"ק י)].
ג. אם לא אמרה איני צריכה, וכמו כן לא אמרה שצריכה, דעת המ"ב (ס"ק י) שמאכילים אותה כדרכה. ודעת הכה"ח (שם אות יט) שלא להאכילה פחות פחות מכשיעור. [עיי' במי"ב שם שגם הביא דיש מחמירין להאכילי שיעורים אף כשלא אמרה שאינה צריכה. וההוראה להקל בזה. ודעת הגרשו"א צצ"ל (פלי"ב הגה מג) שיש הרופא אומר שדי לה בפחות פחות מכשיעור והאכילה יותר מכשיעור מיותרת לגמרי מסתבר שתאכל פחות פחות מכשיעור].

יולדת משלשה עד שבעה

משלשה עד שבעה, אם אמרה: אני, צריכה אני, מאכילין אותה. [שו"ע (שם). ומשמע שכל שאמרה "צריכה אני" ד, ר"ל צריכה לומר "צריכה אני ואם לא אני אסתכן". וכן הביא בתורת היוולדת (פני"ג הגה ה)]. וי"א שבאופן זה מאכילין אותה פחות פחות מכשיעור. [מ"ב (ס" יא) בשם הגרי"ז]. ומה שצריכה לומר "צריכה אני", היינו הרפואים ואומרים שאינה צריכה לאכול, אבל כשאין שם מי שיאמר שאינה צריכה, אז אפילו שתוקת ואינה אומרת כלום, או שאומרת שאינה יודעת אם היא צריכה, מאכילים אותה, ומסתבר שמאכילין אותה פחות פחות מכשיעור.

[מ"ב (שם ס"ק יא) ושער הציון (סי' תריז ס"ק טז). ועיי"ש במי"ב שכת' כן אף בדעת השו"ע. וכי"כ השבט הלוי (ח"ה סי' סח)]. ועיי' לעיל כללי השיעורים. ומי"מ אם היא אומרת שצריכה או שהרופא אומר כן מאכילין אותה ללא שיעורים. [כן יוצא מהפוסקים הנ"ל. וכי"כ השש"כ (פלי"ט אות יא)].

משבעה ואילף

מיום שביעי ואילך הרי היא ככל אדם. [שו"ע שם]. אפילו אמרה צריכה אני לאכול מחמת צער לידה אין מאכילין אותה, אבל אם אמרה צריכה אני לאכול מחמת שתכבידי עלי החול, מאכילין אותה כדרך שמאכילים כל חולה שאומר צריך אני. [מ"ב (ס"ק יב)]. אלא שהזכירים על תחלה שהיום הוא יוה"כ, שאפשר ששחכה, אבל אחר שהודיעוהם שהיום יוה"כ אם היא מבקשת לאכול אין צריך לדקדק עליה יותר. [מ"ב (סי' תריח ס"ק ה)].

יולדת על ידי ניתוח קיסרי

יולדת לאחר ניתוח קיסרי, תוך ג' ימים לא תתענה כלל. [תורת היוולדת (פני"א אות ד)]. משלשה עד שבעה ימים, תשתה לשיעורים, ותאכל לשיעורים לפי הצורך. לאחר שבעה ימים מהניתוח, אם פעולת המעיים סדירה, ואין זיהומים וחום, יכולה לצום. אך מאחר שניתוח קיסרי כרוך באובדן דם רב, הדבר תלוי לפי מצבה, שאם האשה אנמית ומסוחררת ויש לה סימפטומים של חוסר דם, צריכה להמתין יותר משבעה ימים. ועל כן יש להתייעץ עם רופא (ולרוב מספיק שתיה מתוקה [או גם אכילה] בשיעורים). [עיי"פ רופאים מומחים].

מפלת לאחר מי יום

מפלת לאחר מי יום דינה כיוולדת. [בה"ל (סי' תריז סעי ד' ד"ה יולדת) וכה"ח (סי' של אות ב)]. ועיי' בשד"ח (מנע' יוה"כ סי' ג' ד"ה ידע). ואף אם אמרה תוך שלשה ימים שאינה צריכה לאכול מאכילין אותה כדין יולדת. [בה"ל (שם) עיי"פ השד"ח (שם סוף אות א), דלא כחדעת קדושים הובא במהרש"ם (דעת תורה סי' תריז) שמחמיר בכה"ח].

איך מונים הארבעים יום

ארבעים יום אלו יש למנותם מליל הטבילה האחרונה. [עיי' בעבודת הרשוני (סי' כא) הובא בפתי"ש (יו"ד סי' קצד ס"ק י)]. וכן הוא בשמ"ע (כלל צא אות ב). ועיי' בתפארת צבי (שם ס"ק ג) שיום מי עצמו כלפני מי יום, וכן הובא בדרכי"ט (סי' ק). ועיי' במי נדה (ל' ד"ה והנה) שמסתפק אי בעינן ברוח מעליע. והובא בבדח"ש (ס"ק כז), ובחור ברכות' (ל' יוד לילדת פני"ד הגה ט) נקט להקל בזה].

במתינה לגרידה

אשה שעוברת מת וממתינה לגרידה, אם מצבה תקין ואין לה דימום, בדרך כלל יכולה לצום. והכל לפי הענין. [כנס רפואה והלכה שעיי' אחד מחשובי בי"ד בנה"ק י-ס. וכן שמענו מפרופסור חשוב. ועיי' בשמלת אברהם (או"ח ס"ס"י של עמי תקמד) שכת' שעובר שמת במעי אמו, עיי"פ הרוב אין צורך לחלל שבת וכדו' כדי לזרזו תהליך ההפלה].

איך מונים ימים אלו

מנין הימים מעת לעת

דעת השו"ע (סי' תריז סעי ד) שימים אלו אין מונין אותם מעת לעת, כגון אם ילדה בשבתה בתשרי בערב, אין מאכילין אותה ביוה"כ אם לא אמרה: צריכה אני, אינ"פ שלא שלמו לה שלשה ימים עד יום כפורים בערב, כיון שנכנס יום רביעי ללידתה נקרא אחר שלשה. אולם דעת המ"ב (שם ס"ק ג) להקל שימים אלו במעת לעת שיעור אותם (ג' ימים הינם 72 שעות. וז' ימים הינם 168 שעות). ואף מפוסקי עדות המזרח ההולכים כדעת השו"ע כתבו שאם יש חשש סכנה כי האשה חלושה בטבעה וכדו' המיקל למנות ימים אלו מעליע לא להפסיד. [כה"ח (שם אות כב)]. ובאופן שאם נמנה את הימים לפי ימים (כדעת השו"ע הנ"ל) יוצא קולא מקילינן כדעה זו. [תורת היוולדת (פלי"ה הגה א) בשם הגרש"א צצ"ל]. אלא שבאופנים אלו יש להאכילה פחות פחות מכשיעור. [שער הציון (אות יט)].

מנתי מונים ימים אלו

מתחילים לספור הימים הנ"ל משעת גמר הלידה. [עיי' בבה"ל (סי' של ד"ה כל), בערוה"ש (סי' של אות ז) ובתורת היוולדת (פלי"ה הגה א ופני"א הגה ה) בשם הגרשו"א צצ"ל. וכן פסקו השבה"ל (חי"ח סי' פח) והגרשו"א צצ"ל (הליכ"ש פ"ו אות ג)]. ונראה שגמר הלידה היינו אחר יציאת הולד וחשליה. [נשמת אברהם (סי' של ס"ק יא)].

סוף השלישי (או השביעי) חל ביוה"כ

כשהיום הג' (או הז') נגמר באמצע יוה"כ, אוכלת ושותה עד אותו זמן. [שש"כ (פלי"ט אות טו)]. ואפי' נגמר שעה א' לאחר תחילת יוה"כ הדין כן. [הגרשו"א צצ"ל (מנח"ש חי"א רס"י ז וסס"י ח)].

ממתי נקראת יולדת

אחזו לה צירים

אפילו אם לא ילדה עדיין רק אחזו לה חבלי לידה באופן שנקראת יולדת לענין לחלל עליה את השבת (אי' משתשב על המשבר (אחזוה חבלי לידה). ב' משעה שהדם יורד ושותה. ג' משעה שחבורותה נושאות אותה ואין בה כח להלך, שו"ע סי' ש"ל סעי' ג), הוא הדין שנקראת גם יולדת לענין זה שלא תתענה. [מ"ב (סי' תריז ס"ק ט)]. אמנם מבחינה רפואית היום נותנים לאשה במצב כזה אינפוזיה ועל כן בדרך כלל אין צורך בשתיה. ומכל מקום אם אומרת שצריכה מותר לה לשתות. [הוראת הגר"ש ואזנר צצ"ל]. ויש רופאים הממליצים שלא לאכול או לשתות סמוך ללידה, אא"כ מרגישה צורך בכך. [וכן הביא בשערי ימים הנוראים (ש"ז פ"ט עמי' שעב אות טו). ובנשמי"א (סי' תריז ס"ק א) כתב בשם בעל השש"כ שברגע שיש לה צירי לידה סדירים עליה לשתות (ונתייש שמדצד שתשתה אפי' ללא שיעורים), עיי"מ שלא תיכנס ללידה במצב זה חוסר נוזלים. ועיי' לעיל בהלכות מעוברות, שיש אופנים שמעוברת שאחזו לה צירים צריכה לשתות].

ירדו מי השפיר

ירדו מי השפיר יש אומרים שעדיין אינה רשאית לאכול (אלא אם כן הרופא אומר אחרת), כיון שהצום אינו מסכן אותה (ומכל מקום עליה ללכת לבית החולים או להזמין אמבולנס שלא לאחר ההכנה ללידה). [עיי' מי"ב (שם ס"ק ט). וכי"כ בתורת היוולדת (פני"א הגה א)]. ויש אומרים שבאופן זה עליה לשתות אף ללא שיעורים. [הגרשו"א צצ"ל (פ"ו הגה ד והגה 9). ועיי' בחוט שני (שבת ח"ד עמי' רנה ויה"כ עמי' קסו ס"ק מה אות ב)].

נפל פנה הרחם

לפני הלידה (לפעמים אפילו כמה ימים לפני הלידה) יוצא פקק הרחם (כפתור), סימן זה לבד אינו נחשב כחתחלת לידה להתיר אכילה או שתיה.

מניקות

מניקות מתענות ומשלימות ביום הכיפורים. [שו"ע (סי' תריז)].

יש חשש שיפסק החלב

אם חולשת המינקת היא רבה כל כך עד שאין לה חלב הנצרך להניק הולד, והולד אינו רוצה לאכול ולינק כי אם ממנה ולא מאשה אחרת, וסכנה היא לו, אינה מתענה. [בה"ל (סי' תריז ד"ה עוברות)]. ועיי' בזה בשמעתא עמיקתא גליין קי"ן. ומכל מקום באופן זה סגי בשתייה, ואינה צריכה לאכול. [שש"כ (פלי"ט אות יח והגה נז) על פי רופאים]. ועיי' בסמוך.

יש חשש שיתמעט החלב

באופן שיש חשש שיתמעט החלב על ידי התענית, תשתה פחות מכשיעור. אלא אם כן עברו חדשים רבים אחרי הלידה שבאופן זה יש לשאול שאלת חכם. [הגרשו"א צצ"ל (הליכ"ש יוה"כ פ"ו אות ב ובהגה)]. ויש אומרים שאם ישאר לה חלב מספיק לצורך חיותו של התינוק, אינה פטורה מהתענית. [הר צבי (או"ח חי"א סי' רא ד"ה ועי"כ)].

במקום שאפשר לתת תהליפי חלב

אשה המניקה אף בנה, ויש חשש שהחלב יפסק מחמת הצום פטורה מהתענית כנ"ל. וי"א שבזמנינו שלא נמצא בדרך כלל מינקת שתצום ויהיה לה מספיק חלב לתינוק, פטורה מהתענית ואין מתחשבים באפשרות הזנת התינוק במאכלים אחרים שכל שינוי במאכלו יכול לגרום לו לקלקול קיבה ויש בזה בחשש פקוח נפש. [הגרנ"ק צצ"ל (חוט שני חי"ד עמי רנט) בשם החזו"א. ועיי' בחזו"א (או"ח סי' נט ס"ק ג-ד)]. וי"א שאין להתחשב אפילו בתהליפי חלב המצויים בזמנינו, אפילו במקום שיש רק חשש שהחלב יתמעט, משום שאין נכון כלל למעט בהנתיק התינוק כל זמן שאפשר. [הגרשו"א צצ"ל (הליכ"ש יוה"כ פ"ו אות ב ובהגה)]. וי"א שיש לנסות כמה ימים לפני הצום ליתן לתינוק תחליף חלב ואם התינוק מקבל התחליף חייבת לצום. וכן עיקר. [הגרנ"ק צצ"ל (שם). וכן מובא באור גליין (חי"ג פכ"ט אות א) ובמבי"ב (עניני תביא' עמי לו אות יב)]. ומי"מ כיז' שלא להאכילו מאכלים אחרים, אם לא מספיק לה החלב בלתינוק התינוק, מותר לה לשתות כדי שהיה לה חלב. [הגרנ"ק צצ"ל (חוט שני יוה"כ עמי קסז). ועיי' בתורת היוולדת (פני"א הגה א) ובתשובות והנהגות (חי"ד סי' קל). ועיי' עוד בשמעתא עמיקתא גליין ק"י בענין זה. ועיי' עוד שם בגליין קס"ט לענין שאיבת חלב בשבת לרוב תינוק. ובגליין קצ"י לענין שאיבה עיי' נכרית למטענות מחמת ריבוי חלב]. (ויש לתת עצה לשלב חלב בבקבוקים כמה ימים לפני הצום ולתת לתינוק בצום).

דיני פעורדי ממהתענית

קידוש

חולה הצריך לאכול ביוה"כ אינו מקדש לא על היין ולא על הלחם. והדין כן אף כשחל יום הכיפורים בשבת. [מ"ב (סי' תריח ס"ק טט), אגימ (חז"מ ח"א ססי' לט) וכה"ח (שם אות ט)].

לחם משנה

חולה הצריך לאכול ביוה"כ פטור מלחם משנה אפילו חל יוה"כ בשבת. [מ"א (סי' תריח ס"ק ח) הובא שם] (פלי"ט אות לג). ודעת הגר"ח (אות ט) שאם יש לו שני ככרות נכון לבצוע עליהם.

נטילת ידים לפני אכילת פת

חולה האוכל פת ביוה"כ, נוטל ידים לסעודה כדין נטילת ידים בימות החול, כלומר עד לפרק היד. [הגרשז"א זצ"ל (שש"כ פלי"ט אות לג והנה ק), שבט הלוי (ח"ח סי' קלט) ואור לציון (ח"ד פ"י"ב אות ג)]. ואף אם החולה אוכל פחות פחות מכשיעור ונמצא שאוכל פחות מכליצה או פחות מכזית בתוך כדי אכילת פרס נוטל ידיו (ומ"מ אינו מברך על הנטילה, ע"י בשו"ע בסיומן קנ"ח סעי' ב' וסעי' ג' במ"ב שם). [כן דעת הגר"ח זצ"ל (תורת המועדים ס"ק ח) ושם איירי לענין אכילה יותר מכזית, אבל פחות מכליצה. ודעת האור לציון (ח"ד פ"י"ב אות ח) שאינו נוטל כבה"י].

מים אחרונים

לאחר אכילת פת נוטל ידיו כדין. [הגר"ח"ק זצ"ל (תורת המועדים ס"ק י)].

הובת זימון

שלשה המותרים לאכול ביוה"כ, יתכן שאין ראוי שיאכלו יחד, ואף אם עשו כן יש להסתפק אם חייבין בזימון. [הגרשז"א זצ"ל (שש"כ פלי"ט הנה קיא)].
הזכרת יעלה ויבוא (ורצה והחליצנו כשחל בשבת)

דעת השו"ע (סי' תריח סעי' ח) שחולה הצריך לאכול ביוה"כ בגמר סעודתו מברך ברכת המזון ואומר: יעלה ויבא בבונה ירושלים (וויאמר וזכורנו לטובה ביום הכיפורים הזה). ואם חל בשבת אומר רצה והחליצנו. [מ"ב (סי' קט)]. ומ"מ דעת המשנה ברורה (סי' ס"ק טז) שמחמת שיש חולקים בזה (וסוברים שאינו צריך לומר יעלה ויבא ורצה), אם שכח לומר יעלה ויבוא, או רצה והחליצנו כשחל בשבת, וזכר אחר שסיים ברכת בונה ירושלים אינו חוזר.
הזכרת יוה"כ בכברכת מעין שלש (ורצה והחליצנו כשחל בשבת)

אם צריך לומר ברכה אחת מעין שלש, יוסיף ויאמר וזכורנו לטובה ביום הכיפורים הזה. [הגרשז"א זצ"ל (שש"כ פלי"ט אות לג) והאדרי"ת (תפלה לדוד עמי' קכג) הסתפק בדבר ולא הכריעו]. ואם חל בשבת יוסיף גם ורצה והחליצנו ביום השבת הזה.

רחיצה

אסור לרחוץ ביום הכיפורים, בין בחמין בין בצונן, ואפי' להושיט אצבעו במים, אסור. [שו"ע (סי' תריג סעי' א)]. וי"א שאיסור זה הוא אף בשאר משקים. [נהר שלום (סי' ט) ע"פ הפרי"ח (סי' קא)]. וי"א שדוקא במים יש משום איסור רחיצה, אבל בשאר משקים שבשאר ימות השנה יש בהם משום בזיון אוכלין אין איסור רחיצה ביוה"כ. [כן צידד בנהר שלום (שם). ועיי' ברש"י (יומא עז' ד"ה וברח"ה)].

גופו מלוכלך

אם היו ידיו או גרליו או שאר גופו מלוכלכים בטיט או בצואה, או שנטף דם מחוטמו, מותר לרחצם, שלא אסור אלא רחיצה של תענוג. [שו"ע (שם)]. ומ"מ צריך לזהר שלא ירחץ אלא מקום המטונף ואם גופו מלוכלך בכמה מקומות והוא טורח לרחוץ מקומות המטונפים כל א' בפניו מותר לכנוס במים לרחוץ כל גופו בפ"א כדי להסיר הלכלוך שעליו (לא להנאת רחיצה רק להעביר הלכלוך). [מ"ב (סי' קא)].

להעביר יגיעה

אם הזיעה הרבה ורוצה לרחוץ להעביר הזיעה מותר כיון שאינה רחיצה של תענוג ומ"מ מיש שאינו אסטניס ואי"צ לרחיצה זו כ"כ נכון להחמיר שלא לרחוץ בשביל העברת הזיעה כמו שאסור לסוך בשמן להעביר הזוהמה. [מ"ב (שם ס"ק ב). ועיי' בשע"י"צ (אות ד) דנכון להחמיר לכתחלה לחוש לדעת הב"ח והרמ"א שחממירין בזה, ולדעתם אף דקאמר הטור ושו"ע שלא אסור אלא רחיצה של תענוג, לאו דוקא, ואתי רק לאפוקי היכי כי הרחיצה היא רק להעביר הלכלוך].

לצורך רפואה

החולה רוחץ כדרכו, אף על פי שאינו מסוכן. [רמ"א (שם סעי' ט)]. וכן הבא מן הדרך ורגליו כחות, מותר לרחצן, כי אין זה בכלל רחיצה לתענוג. [רמ"א (סי' תריג סעי' ב)]. וכ"ש משום רפואה גמורה מותר לרחוץ במקום שאין איסור משום רפואה בשבת [אמ"כ הוא חולה שאב"ס]. [מ"ב (סי' ק) דלא גרע ממי שמן בא הדרך ורגליו כחות].

יולדת

יולדת שהיא תדירה בדמים פשיטא שיכולה לרחוץ בשרה הן מפני שהיא כחולה והן מפני הסרת טינוף. [ערוה"ש (אות ט)].

לצורך מצוה (כגון כבלת פני רבו)

אין איסור רחיצה כשעושה לצורך מצוה ואינו מכוין כלל להנאת רחיצה (כגון לעבור נהר בגופו ע"מ לקבל פני רבו). [שו"ע (שם סעי' ה-ו)]. ואשה שלובשת לבנים ביוה"כ מותרת לרחוץ מעט בין ירכותיה. ולא תרחץ בבגד כי אם ביד שלא תבוא לידי סחיטה. [מ"ב (סי' קא)].

במקום הפסד (כגון החולץ לישמור על פירותיה)

אין איסור רחיצה כשעושה משום הפסד ממון ואינו מכוין כלל להנאת רחיצה (כגון לעבור נהר בגופו במים עצמן ע"מ לשמור על פירותיו). [שו"ע (שם סעי' ח)].

לצורך חיטוי – שימוש באלכוהול גל

הצריך לטפל בחולה וכדו' ולצורך כך צריך לחטאות ידיו, מותר לו לרחצם כיון שאין זה רחיצה של תענוג. [פשוט]. וכן דעת הגר"ניק זצ"ל (חוט שני יוה"כ עמי' קלג)]. ועי"כ מותר למוהל קודם המילה לשטוף ידיו ע"מ למנוע זיהום לתינוק. [הגרש"י"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פכ"ג אות טא)]. וכן מותר לשטוף ידים בסבון או באלכוהול גיל ע"מ למנוע חשש הדבקות של גנף הקורונה.

[כי אין זה בכלל רחיצה של תענוג ועי"כ שריא כמבואר לעיל].

רחיצת פניו

מי שהוא אסטניס ואין דעתו מיושבת עליו עד שיקנה פניו במים, מותר. [שו"ע (סעי' ד)]. ונהגו להחמיר בזה אפי' ברחיצת העיניים, שהיא קצת רפואה. [רמ"א (שם)]. ואם פניו מלוכלכים קצת או שיש לו לפלפול על עינו יכול ללחא אצבעו במים לרחוץ במקום הלכלוך או בכדי להעביר הלפלוף רק יזהר שלא לרחוץ רק מקום המלוכלך בלבד. [מ"ב (סי' ק)].

כלה תוך ג' לנישואיה

כלה, כל שלשים יום אחר נשואיה מותרת לרחוץ גניה, כדי שלא תתגנה על בעלה. [שו"ע (שם סעי' ח) ומ"ב (סי' קב)]. וי"א שזה היה בזמניהם שלא היו בבהכ"ג כל היום אבל בזה"ז שאינו רואה אותה כל היום לא נוהגין בזה היתר. [מ"ב (סי' קב) בשם החי"א].

מגבת רטובה (ממחטות לחות)

אסור להצטנן באמצעות מגבת לחה וכדו', אם הוא טופח על מנת להטפוח כי עובר להתלחות לגופו ומתענג. [שו"ע (סעי' ט) ומ"ב (סי' קב)]. ואסור לשרות מפה מבעי"י ולעשותה כמין כלים נגובים ולהצטנן בה ביוה"כ, כי יש לחוש שלא תנגב יפה ויבא לידי סחיטה. [רמ"א (שם)]. ועל כן אסור להשתמש בממחטות לחות אפי' אינן טופח ע"מ להטפיה. [הגר"ניק זצ"ל (שם עמי' קלד)]. אבל מותר לקנח ידיו ורגליו ערב יוה"כ במפה למחר מעבירה על עיניו כשעדיין לחה קצת מקינות ידים של אתמול כי בזה לא חרששים לסחיטה. [מ"ב (סי' קב)].

לצנן גופו במים

אסור להצטנן בכלים שיש בהם מים, אפילו הם חסרים, בין של חרס בין של מתכות. [שו"ע (שם סעי' ט)]. בשל חרס משום שיש לחוש שהכלי יסלוט המים הבלועים בו ובשל כסף משום שיש לחוש אולי יפול הכלי מידו וישפכו המים שבו. [ט"ז (סי' קט)]. אבל אם הכלים ריקים, שלא שייך החששות הנ"ל, מותר. [שו"ע (שם)].

טבילה למי שנטמא

מי שראה קרי, בזמן הזה, ביום הכפורים, אם לח הוא, מקנחו במפה רדיו, ואם יבש הוא, או שנתלכך גופו, רוחץ מקומות המלוכלכים בו לבד, ומתפלל, ואסור לרחוץ שאר גופו או לטבול, או לשפוך עליו ט' קבין מים, אף על פי שבשאר ימות השנה הוא רגיל לטבול לתפלה. [שו"ע (שם סעי' יא) ומ"ב (סי' קט)], כי בזמן הזה מעיקר הדין אין צריך טבילה לבעל קרי לא לדברי תורה ולא לתפלה ואין להתיר משום זה איסור רחיצה. [מ"ב (סי' ק)].

לבו נוקפו

אדם שדרכו לטבול בכל ימות השנה לקריו בו ביום, ואפילו בזמן הקור הגדול, אם לבו נוקפו מאד ומבולבל הרבה בהיותו בלי טבילה, יש מקום להתיר לו לטבול לקריו. אבל סתם אדם ודאי אסור לו. [רב פעלים (אוי"ח ח"ב סי' סא ד"ה ועוד ישי), עיי"ש טעמו. ועיי' בשבט הלוי (ח"א סי' קסה) שהתיר בהוראת שעה לשייץ שראה קרי שיטבול כי לוותר שלא יהיה שייץ היה בלתי אפשרי כמובן, עיי"ש].

טבילת ידים

בזמן הזה אסור לאשה לטבול ביוה"כ, אפילו הגיע זמן טבילתה בו ביום. [שו"ע (שם סעי' יב)].

רחיצת קטנים

התינוקות מותרים ברחיצה. [שו"ע (סי' תרטו)] אלא שבזמנינו שלא רגילים ברחיצה ואין זה בכלל עניניו לקטן, אם אין התינוק זקוק לכך אין להקל אפילו עיי' עכו"ם. [מ"ב (שם ס"ק ג)]. ואם התלכלך ביותר מותר לרחצו. ואע"פ שאבג זה נמצא הגדול רוחץ ידיו אין חשש כיון שאין זה רחיצה של תענוג. [עיי' במ"ב (סי' תקנד סי' יט) ובמחצ"ש (סי' תרטו סי' א)]. וקטן שמחנכין אותו באכילה, מחנכין אותו באיסור רחיצה. [רמ"א (שם)]. ולענין רחיצתו בחמין ביו"ט עיי' במ"ב כאן סי' א' וסי' תקי"א ס"ק י"ב]. ורחיצת פניהם וידיהם של ילדים קטנים שלא לשם תענוג אין להחמיר כלל. [הגרש"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פכ"ג אות ד)].

רחיצת הפה

אין לרחוץ הפה ואף במקום צער גדול אין להתיר. [רמ"א (סי' תריג סעי' ד) ושו"ע (סי' תקסז סעי' ג) ומ"ב (שם ס"ק א)].

מי פה

אין לרחוץ הפה במי פה אע"פ שאינו ראוי לאכילה אסור. [מט"א (שם סוף אות ה). ודעת הגר"ניק זצ"ל (חוט שני יוה"כ פ"ה עמי' קלג) לאסור במי הפה כנ"ל].

במקום חולי

הנצרך לשטוף פיו מחמת מיתוש בלשון או בגרון (ולאחר מכן פולטו), והוא צריך לעשותו בכל יום, ואם לא יעשהו יהיה לו צער גדול, ולא יוכל להתפלל כארז, רשאי לעשות כן באמצעות משקה מר. [שבה"ל (ח"ד סי' נד אות ו) והגרשז"א זצ"ל (שלחן שלמה ערכי רפואה ח"ב עמי' רצג) והגר"ניק זצ"ל (שם עמי' קלג)].

לצורך חיטוי

מותר לשטוף הפה בחומר מר קודם מציצת הדם בברית מילה, על מנת למנוע זיהום לתינוק. [הגרש"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פכ"ג אות א)].

נטילת ידים

שחרית

נוטל אדם ידיו שחרית ומברך על נטילת ידים, ויזהר שלא יטול אלא עד סוף קשרי אצבעותיו. [שו"ע (סי' תריג סעי' ב)]. ונוטל כדרכו בכל השנה ג"פ כיון שבלא זה לא יכול ליגע בידיו לפה ולעינים ולאזן משום סכנה וגם שסתם ידים מלוכלכות הן בבוקר, שהרי אינו נוהר כל הלילה ממגע בית הסתרים ועל כן לא גרע מאם היה מלוכלך בטיט. ומ"מ פניו לא ירחץ כלל. [מ"ב (סי' ק) ושע"י"צ (אות ח)]. ולא יכוין להנאת רחיצה רק להעביר הרוח רעה מעל הידים. [רמ"א (שם)].

אחר יציאתו מבית הכסא

אם הטיל מים ושפשף בידו, או עשה צרכיו וקנח נוטל ידיו עד קשרי אצבעותיו (אם אינו מלוכלך למעלה ממקום זה). [שו"ע (שם סעי' ג) ושע"י"צ (אות ט)]. ואם לא קינח ולא שפשף ואין דעתו להתפלל, נח' הפוסקים אם מותר לו ליטול ידיו, ועל כן נכון ליגע בחלק המכוסה בגוף (החמייב נטילה) כי באופן זה לכל הדעות מותר לו ליטול ידיו (עד קשרי אצבעותיו). [מ"ב (סי' ד) ובערוה"ש (אות ג)]. במה דברים אמורים בליטול יוה"כ אחר התפלה אבל ביום שמתפללין כל היום אם הטיל מים אף על פי שלא שפשף או עששה צרכיו אף שלא קינח מותר ליטול ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו. [מ"ב (סי' ד)]. ואף בתי' כסאות שלנו שהם נקיים דינם כנ"ל. [הגר"ניק זצ"ל (פ"ה סי' קב עמי' קלג)].

אחר יציאתו מבית הכסא ולא עשה צרכיו

היוצא מבית הכסא (ולא עשה צרכיו כלל) ינקה ידיו במידי דמנקי (כגון ע"יי שפשוף בבגד) בלבד. ואם לבו נוקף מחמת שאינו נוטל ידיו מותר לו ליטול כדי שיהיה יכול להתפלל בדעה מיושבת. [בה"ל (סי' תריג על סעי' ג ד"ה ואם רוצה)].

אחר נגיעה במקומות המכוסים

אם נגע בגופו במקומות המכוסים ששם הוא מקום זיעה אפילו לא נגע רק באצבע אחת צריך לרחוץ כל ידו עד קשרי אצבעותיו. ואם נגע בידו בטיט או ברפש א"צ לרחוץ רק מקום המלוכלך בלבד. והיינו אפילו לתפלה. [מ"ב (סי' ק)].

לפני התפלה

אם לא עשה צרכיו כלל אין לו ליטול ידים בשביל תפלה בלבד אף שבשביל תפלה בלבד אין לו ליטול ידים מ"מ משום חומר יוה"כ יש לחוש לאותן הפוסקים שוברים שבשביל תפלה בלבד לא תקנו ליטול ידים כ"א בשחרית משום שנעשה כבריה חדשה. [מ"ב (סי' ח)].

כהן העולה לדוכן

כהן העולה לדוכן נוטל ידיו כדרכו עד הפרק, אע"פ שהן טהורות, כי רחיצה שאינו מכוין בה לתענוג, מותרת. [שו"ע (סי' תריד סעי' א) ומ"ב (סי' קא). ועיי' בבה"ח (אות יד) שה"ח לויים במקום שנהגו].

סיבה

בגוף ובשער

אסור לסוך ביוה"כ אפילו מקצת גופו. [שו"ע (סי' תריד סעי' א)]. ואף שערו אסור. [ערוה"ש (י"ד סי' שפא אות ח)].

במה אסור לסוך

איסור זה הוא בדברים שהדרך לסוך בהם כגון שמן וכדו'. [מ"ב (סי' תקנד ס"ק כו וסי' תריג ס"ק ב)].

מי גופו ומי בושם, יש אומרים שאסור משום שהוא כסיכה. [הגרש"י"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פכ"ג אות ט) ואור לציון (ח"ד פ"י"ב אות ט)]. וש מקילים אם יש צורך גמור בכך כי אין זה בכלל סיכה. [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פ"ד סוף הנה 56)]. והארכנו בזה בסי"ד בשמעתא עמיקתא גליון תרס"ב].

סבון נוזלי

אין שימוש בסבון נוזלי משום סיכה (אולם משום איסור רחיצה יש בו). [אור לציון (שם אות ח)].

דוחה יתישום

מותר לשים נוזל/קרם וכדו' [באופן שאין משום איסור ממרח] דוחה יתישום על הגוף אם יש צורך בכך. [נשאין (סי' תריד סעי' א) ומ"ב (סי' קא). ועיי' בבה"ח (אות יד) שה"ח לויים בשבתון (עמי' שי בהנהג)].

קרם למניעת מכת שמש

מותר לתת משחה (באופן שאין משום איסור ממרח) למנוע מכת שמש. [שבת שבתון (עמי' שי בהנהג) כיון שהיא סיכה למנוע מחלה].

איפור

יש אומרים שיש באיפור משום איסור סיכה (ובל"א"י יש בו משום מלאכת צובע - ואיפור בשם של משחה וכדו' אסור משום סיכה ומשום ממרח). [נטעי דיבראל (ביחמ"צ ח"יב פני"ג אות ח) שיש בעל האג"מ נקט שיש בסתם איפור משום סיכה. אלא דצ"ע דלכאורה שהרי אין האבקה נבלעת בגוף ואדרבה אין כוונה שתבוקע ים שתחזיק יותר זמן, ובכה"ני י"ל דאינו בכלל סיכה, דהנה חמ"ב (סי' תקנד ס"ק כ) ושע"י"צ (אות לו) למד מדברי התוס' ישנים (יומא עז' ד"ה מנין) בשם ר"ת דדוקא דבר שדרכו לסוך בו איכא איסור. ועיי' בתוס' (נדה לב. ד"ה וכשמן) שכת' בשם ר"ת דאין סיכה אלא בשמן כי נבלע בגופו טפי. ובני"ד אינו כן, וכן שמענו מא' מחשובי ההוראה שאין באיפור משום סיכה כשתיה. והארכנו בזה בסי"ד בשמעתא עמיקתא גליון תרס"ב. ולענין איסור צובע עיי' באגימ (אוי"ח ח"א סי' קד וח"ה סי' נז) דלדורו את הפאודער (אבקת) לבן על הפנים שלא מתקיים כלל אין בזה איסור צביעה. ובדרך זה כתב בקצות השלחן (סי' קמו רס"כ), אולם דעת הגרשז"א זצ"ל (שש"כ פכ"ג אות קעג) לאסור בזה].

לצורך חולה / מחמת פצעים

חולה, אפילו אין בו סכנה רשאי לסוך. [שוי"ע (סי' תריד סעי' א)].
וכן מי שיש לו חטטין בראשו וכו', רשאי לסוך. [שוי"ע (שם)], והיינו דוקא במקום שנוהגין לסוך בחול אפילו איש בריא אבל במקום שאין נוהגים לסוך בחול איש בריא אסור לסוך ע"ג חטטין בין ביום טוב ובין בשבת כי מוכח שעושה משום רפואה. [מ"ב (סי"ק ב). וכת' הגר"ז (אות א) שהקילו לצורך חולה משום שאעלם אין הסיכה לשם תענוג כלל. ובדבר זה כת' הכה"ח (אות ג) והוסיף עוד טעם, מפני שבכה"ל לא גזרו רבנן].

כלה תוך ל' לנישואים

כלה, כל שלשים יום אחר נשואיה מותרת לסוך פניה, כדי שלא תתגנה על בעלה. [מ"ב (סי' תקנד סיי"ק כט) לענין ת"ב. ועיי"ש בשעה"צ (שם) שמשמע מדבריו שה"ה לענין יוה"כ. אע"פ שיש לחלק דשאני ת"ב דקיל פנף שהרי לענין יוה"כ סיכה להעביר וזהמה אסורה ובת"ב מותרת. אלא שמ"מ יזיל שכלכה לא גזרו זז"ל כלל. ועי' בשבת שבתון (עמ' שיא)]. ומ"מ זה היה בזמניהם שלא היו בבהכ"נ כל היום, אבל בזה"ז שנמצאים במשך היום בבית הכנסת וממילא אינו רואה אותה לא נוהגין בזה היתר. [מ"ב (סי' תריג סי"ק כו) בשם החי"א]].

קטנים

התינוקות מותרים בסיכה. [שוי"ע (סי' תרטו)]. אלא שבזמנינו שלא רגילים בסיכה, אם אין התינוק דקוק לכך אין לחקל. [מ"ב (שם סי"ק ג)]. ומכל מקום קטן שמחנכין אותו באכילה, מחנכין אותו באיסור סיכה. [רמ"א (שם)].

נעילת הסנדל

נעלי עור

אסור לנעול סנדל או מנעל של עור. [שוי"ע (סי' תריד סעי' ב)]. ואסור אפילו לטייל בו בבית ממטה למטה. [מ"ב (סי"ק ז). ואף אם עומד במקומו אסור. [כן מוכח מהרמ"א (שם סעי' ב) וכן הוכיח החלקת יעקב (ח"ב או"ח סי' ג). ועי' בא"י מבוססאניש (סי' תריג ועל סעי' א) אם איכא בכה"ג איסור תורה]. וכן לנעול מנעל ברגל אחד אסור. [בה"ל (רסי' תריד ד"ה אסור לנעול)].

נעלי גומי וכו'

נעליים של גמי או של בגד או של שאר מינים, מותר אפי' לצאת בהם לרה"ר. [שוי"ע (סי' תריד סעי' ב)]. כי כל שאינו של עור אינו נקרא מנעל אלא מלבוש. [מ"ב (סי"ק ח)]. ועי' בסמוך.

נעלי גומי נרחים

יש מאחרונים שמחמירים בשל עץ אפילו אינו מחופה עור. וכן יש מחמירים שלא לצאת במנעל העשוי מלבדים או גומי ועשוי כמנעל שלנו והוא מגין על רגל ואינו מרגיש כלל שהוא יחף ולא בכלל עינוי הוא. ולמעשה אף שאין למחות ביד המקלילן, מ"מ מי שאפשר לו נכון להחמיר בזה ולילך בנעלי בד רכות באופן שירגיש הקרקע למטה ברגליו ומרגיש שהוא יחף. אכן אם צריך לצאת החוצה נכון יותר שילבש אלו ולא מנעלים של עור שיש בהם איסור מדינא משא"כ אלו שהם רק משום חומרא. [מ"ב (סי"ק ה) ושעה"צ (אות ח)]. והמנהג להקל. [תגרש"א זצ"ל (הליכ"ש מונדים פ"ה אות ה והגה לא) כיון שאנו כאיסטניסים לענין זה לא נהגין חומרא בדבר. וכן פסקו בעל השבט הלוי (מבית לוי חייג עמ' מא) והגרשי"א זצ"ל (ח"ג פכ"ב אות ז)]. ואף המחמיר בדבר א"צ ללכת יחף ממש. [בה"ל (שם ד"ה או של) דלא כבח"ח].

נעל מעורב בעור

נעל מחומר שאינו של עור אבל מחופה הוא בעור מלמעלה או למטה, אסור. [שוי"ע (סי' תריד סעי' ב) ומ"ב (סי"ק ו)]. [מ"ב (סי' תקנד סי"ק לא)]. ומ"מ נעלים סינטטיות שרק הרצועות מעל כף הרגל עשויות מעור, מותר לנועלן באופן שרצועות העור אינם נוגעים ברגליו. [הגרשי"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג אות יב)].

נעלים הנראים נעלי עור

נעלים סינטטיות דמויות עור מותר לנועלם משום שבזמנינו אין בהן משום מראית העין, יש כולם יודעים שיש נעלים כאלו בשוק. [הגרשי"א זצ"ל (אשרי האיש פעי"א אות יב). ואם הם נראים ממש כנעלי עור יש לאסור משום מראית עין. [מנח"ש (תני ס"ג נג אות ג). רדעת הגרשי"א זצ"ל (הלכ' רח בחג פכ"ב הגה עז) דנעלים סינטטיות שרגילים לנועלן בכל ימות השנה אסורים מן הדין ביוה"כ ותי"י].

מדרסים מצופים עור

י"א שאין להשתמש במדרסים ממכתת וכדו' המצופים בעור. [הגרשי"א זצ"ל (אשרי האיש פעי"א אות יב)]. וי"א שמי שמצטער להחבא הרבה לאחד המדרסים יש לו מקום להקל והמחמיר תבא עליו ברכה. וכן נראה עיקר. [תלכת יעקב (או"ח סי' רזי אות ג) עיי"ש טעמו. ובדבר זה נקט הגרני"ק זצ"ל (חוט שני עמ' קלו). ובשש"כ (פלי"ט אות לו) היקל לגמרי בזה. ועיי"ש (פ"י"ח אות כא) שיציאה לרה"ר במדרסים מותרת כשהם בנעלים, אבל לא כשהם בסנדלים פתוחים].

עמידה על שטחי של עור

מותר לעמוד על כרים וכסתות של עור, שאין זה הנאה דרך נעילה ולא אסרו אלא כשהוא מנעילו ברגליו, ומ"מ יש אומרים שהמחמיר תבא עליו ברכה. [רמ"א (שם) ומ"ב (סי"ק ט)]. וי"א שאין כאן בית מיוחד כלל. וכן עיקר. [מ"ב (שם)]. אולם כל זה שלא בשעת תפלת י"ח, אבל בשעה שמתפלל תפלת י"ח אסור לעמוד ע"ג כרים וכסתות אפילו אין של עור, משום שנראה כמתאבד אם יעמוד או על כרין וכסתות ואפילו אינן גבוהין ג' טפחים. אבל מותר לעמוד כשהוא איש מצונן על מעט עשבים להפסיק בינו לבין הקרקע (שאין זה דרך גאוה כלל). [מ"ב (שם) ושעה"צ (אות יא)].

יולדת תוך ל' יום/חולה שאין בו סכנה

החייה, כל שלשים יום מותרת לנעול את הסנדל, כי עד אותו הזמן הצינה קשה לה. [שוי"ע (סי' תריד סעי' ג) ומ"ב (סי"ק ו)]. וכן הדין לחולה אפילו אין בו סכנה, וכן מי שיש לו מכה ברגליו. [שוי"ע (שם)]. וכן הדין לכל מי שהצינה קשה להם. [מ"י (שם). ועי' בהה"ל (שם ד"ה והוא איסטניס)]. ומכל מקום בזמנינו שאפשר במנעלים שאינן של עור יש להחמיר בדבר. [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פ"ה אות ב ועי' מנח"ש תני ס' ז עמ' מג, שש"כ פליט הגה קיט וגושמי"א ח"א סי' תריד סי"ק א) אולם דעת הגרני"ק זצ"ל (חוט שני פ"ה עמ' קלח) שאף בזמנינו מותר ליולדת ולחולה לילך עם נעלי עור כי אחרי שהז"ל קבעו שזה מותר א"צ להפח תחלופים למנעל הרגיל. ועי' בפר"ח (סי' תריד על סעי' ד) ובשיח יצחק (יומא עז: ד"ה אם)].

טלטול נעלים במקום למקום (דיון מוקצה)

נעלי עור גם אם אינו נעיד להשתמש בהם ביום איום בכלל מוקצה. [כי ראויים בשימוש במצבים

הז"ל. וכן פסק הגרני"ק זצ"ל (חוט שני יוה"כ עמ' קלו). וכן צידד הגרשז"א זצ"ל (פ"ה אות כא)].

לחזרה מנגיעה בנעלים

יש להשתדל שלא יגע בנעלים כי אם ע"י בגד, כדי שלא יצטרך ליטול ידיו, ואם נגע בהם שלא ע"י בגד צריך ליטול ידיו במקום שנגע בהן. [מ"ב (סי"ק יד)]. וכ"ז לענין נעלי עור אבל נעלי גומי י"א שאין צריך ליטול ידים אף בכל השנה כי דוקא בשל עור יש חובה ליטול. [גרד' שי (סי' ד) והחו"א (ארחות רבנן ח"ג עמ' קפא)].
ויש מחייבים אף בזה. [בן איש חי (דברים אות כא)].

קטנים

התינוקות אסורים בנעילת הסנדל, שאין זה עינוי לקטן אם לא ינעל נעלי עור. [שוי"ע (סי' תרטו סעי' א)]. ומכל מקום אם הקטן יצטער בשל ההליכה בלא נעלים, כגון שמוג האויר הוא קריר ואפשר שיצטנן, או שיש לחשוש שידרוך על קוצים וכדומה, ואין לו נעלים שאינם נעלי עור, מותר לו לנעול אף נעלי עור, וגם מותר לגדול להנעילם לו, אם הקטן אינו יכול לעשות כן בעצמו. [הגרשז"א זצ"ל (חנינון הקטנים למצוות הגה קצה-קפא)].

תשח"מ

פרישה ושאר הרהקות

יום הכיפורים אסור בתשח"מ בין בלילה בין ביום, ועל כן דינה כאלו היא נדה. [שוי"ע (סי' תרטו סעי' א)]. וחייבים בשאר הרהקות שנתבארו ביו"ד סימן קצ"ה. [מ"ב (סי"ק א) ובה"ח (אותיות ג-ד)], בין בלילה בין ביום. [מ"ב (סי"ק א) ושעה"צ (סי' תקנד אות מד) דלא כחט"י (סי"ק א) שמיקל בנגיעה ביום. וכן פסק הבן איש חי (יולך אות טו) אלא שלאזה צורך יש לסמוך על המתירים. אולם הכה"ח (אות ב) כתב להעשות כן בעצמו. [הגרשז"א זצ"ל (חנינון הקטנים למצוות הגה קצה-קפא)].

נטמא

ההואה קרי בליל יוה"כ ידאג כל השנה [שוי"ע (שם סעי' א)], כי אולי לא קבלו תעניתו ומראים כי שהקב"ה אין חפץ בשימושיו. ואף אם עלתה לו שנה אינו מובטח שהוא בן עוה"ב. וכל זה כשהלא היה מחמת רוב אכילה ושתיה או מחמת הרעורר וכדומה. [מ"ב (סי"ק ג) ועיי"ש התיקון למי שנכשל ח"וי בזה]. ואם עלתה לו שנה מובטח לו שהוא בן העולם הבא. [שוי"ע (סי' תרטו סעי' א)]. ומ"מ דברים אלו אמורים במי שאיער לו הדבר שלא מחמת טבעו כלל, כגון מי שנשוי ובן מ' שנה ומעלה ומלא בתורה ויראה. [הגרני"ק זצ"ל (קריינא דאגרתא ח"א סי' קסה-ח)].

דיני התפילה וידויו

אופן אמירת הוידיו

אין צריך לפרט החטא, ואם רצה לפרט, הרשות בידו, ואם מתודה בלחש, נכון לפרט החטא. [שוי"ע (סי' תרו סעי' ב)]. כדי שיתבייש יותר כשמוזכר חטאיו. [מ"ב (סי"ק ח)]. ומה שאומרים על חטא בסדר התפלה לא חשיב פורט, הואיל והכל אומרים בשוה אינו אלא כנוסח התפלה. [רמ"א (שם)]. וכשמתפלל בקול רם אסור לפרט החטא אא"כ הוא מפורסם לרבים (ובאופן זה אף כשהוא חטא של בין אדם למקום יש מקום להקל). [רמ"א (שם) ומ"ב (סי"ק ו). ועי' בשעה"צ (אות ג)]. וכן ש"ש כשחזור התפלה, אסור לו לפרט החטא. [רמ"א (שם)].

עיקר הוידיו

י"א שעיקר הוידיו הוא "אבל אנחנו חטאנו". [רמ"א (שם סעי' ג)]. וי"א שצריך לומר ג"כ "עוינו פשענו". [מ"ב (סי"ק יב)]. ויש שנקטו שגם "אשמנו" יש לצרף לעיקר הוידיו. [שעה"צ (אות יא)]. ומ"מ כשיאמר סתם חטאתי יצא ידי מצות וידויל. [מ"ב (סי"ק ח)].

לחזור להתודות בחזרת הש"ץ (כמה ודויים אומרים)

דעת השו"ע (סי' תרו סעי' ג) שהיחידים א"צ לחזור ולהתודות בשעה שהש"ץ מתוודה בחזרת הש"ץ. אולם דעת הרמ"א (שם) שצריכים לחזור ולהתודות. וכן המנהג בזמנינו. [מ"ב (סי"ק יא)]. וצריך כל יחיד לומר עשר וידויים ביוה"כ לפחות, ד' בארבע תפלות וד' בחזרת הש"ץ [אם פעמים אחד במנחה ואחד מעריב כנגד י"פ שהיה כ"ג מזכיר את השם ביוה"כ. [מ"ב (סי' תרכ ססי"ק ב). ועי' בשעה"צ (אות ג) שכת' דמה שאומר מעריב עוד פעם א' בתוך סליחות לא חשיב, דלא חשיב אלא מה שאומרים בתוך תפלה]. ואף המתפלל ביחידות ראוי שיתוודה עשרה פעמים. [הגרש"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פכ"א אות טז)].

אמירתו בעמידה

צריך להתודות מעומד, ואפילו כששומע מהש"ץ והוא התודה כבר, צריך לעמוד. [שוי"ע (סי' תרו סעי' ג)]. כי כך הוא דרך הכנעה יותר ומתודה בלב שלם. [מ"ב (סי"ק ו)]. ולא יסמוך עצמו על דבר שאם ינטל אותו דבר יפול, ואם סמך צ"ע אם יחזור ויתודה. והעמידה צ"ל עד אחר "ועל החטאים שאנו חייבים עליהם ארבע מיתות ב"ד". [מ"ב (סי"ק ז) ושעה"צ (אות יב)].

זקן והלש

זקן או חלוש יכול להתודות ע"י סמיכה. [ברכ"י (סי' קלא סי"ק ח)]. ואם יכולים יעמדו ללא סמיכה כע"פ באמירת "אבל אנחנו חטאנו". [הגרני"ק זצ"ל (חוט שני יוה"כ עמ' קח)].

לשחות בשעת הוידיו

טוב לתכחלה שישחה כמו במודים. ואם קשה לו השחיה יש להקל, ודי שיכוף מעט את ראשו, ובפרט בוידיו השני שחוזר ואומר עם הש"ץ. [מ"ב (סי"ק ז) ושעה"צ (אות ו)].

להכות על החזה

בשעת אמירת הוידיו כשמוזכר החטא יכה באגרוף על החזה או על הלב, כלומר אתה גרמת לי שאחטא. [מ"ב (ססי"ק א)].

הפסק בשעת הוידיו

אין לדבר בשעת הוידיו ואפילו באמירת על חטא, אכן לענות קדיש וקדושה יש לפסוק אפילו באמצע אשמנו. [מ"ב (סי"ק יא)].

לחזור להתודות על עברות של שנים קודמות

אף על עונות שהתודה עליהם ביוה"כ שעבר ולא שנה עליהם יכול לחזור ולהתודות עליהם. [שוי"ע (שם סעי' ד)]. ואף בין אדם לחבירו (כגון גזל, גניבה וכדו') אף על פי שמחל לו והשיב את הגזילה מ"מ מתודה ביוה"כ לעולם שמ"מ אף בין אדם למקום חטא. אבל אם הקינט חבירו בדברים או היה בכלל "עני המהפך בחררה", י"ל שבאופן זה כיון שביקש מחילה מחבירו והתודה ביוה"כ פעם אחת א"צ להתודות שוב ביוה"כ שנית. [מ"ב (סי"ק יג)].

אמירת יהיו לרצון

אותם האומרים תמיד יהיו לרצון מיד אחר התפלה קודם תחנונים, ה"ה כאן יאמר יהיו לרצון קודם שמתחיל לומר אלקינו ואלקי אבותינו תבא לפניך תפלתנו וכו'. [מ"ב (סי"ק יג)].

נשים באמירת וידיו

אף נשים חייבות באמירת וידיו ביוה"כ. [חנינוך (מצוה שסד)]. אלא שאינן צריכות להתודות יי פעמים כיון שאין זה אלא מנהג. [הגרשי"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פכ"א אות טז). וכן צידד הגרני"ק זצ"ל (פמ"יו הגה נד)]. ויש נשים שנהגו לחקל שלא להתודות. [עיי' בכה"ח (סי' תרו אות ד) שהביא כן בשם הפ"ל. ומ"מ כתב שם שהיותר נכון שיתודו].

שכח להתודות

אם שכח להתודות אינו צריך לחזור על התפלה, אלא יתוודה אח"כ ויכול לסמוך על הוידיו שבחזרת הש"ץ. [הגרשז"א זצ"ל (המחזור המפורש וה"ח עמ' 1 אות א)]. ואם שכח להתודות בתפלת מנחה שבערב יוה"כ וזכור לאחר שאכל סעודת המפסקת יתוודה סמוך לחשיכה. [הגרשז"א זצ"ל (שם אות ב)]. ויכול לסמוך על תפלה זכה כמבואר לעיל.

קריאת התורה

עליה לתורה למי שאינו מתענה

האוכל ביוה"כ מחמת חולי, מותר לו לעלות לתורה ביוה"כ בבוקר (אבל לא במנחה, כי הדבר תלוי במח' אם רשאי לעלות), ואם חל יוה"כ בשבת עולה אף במנחה. [עיי' ברע"א (ק' סי' כד), בחת"ס (סי' קנז), בשש"כ (פלי"ט אות לח) ועוד]. ואם אכל פחות פחות מכשיעור יכול לעלות (אף במנחה). [מנח"ש (ח"א סי' יד אות ד), מקראי קדש (ימים נוראים סי' לו) והגרשז"א זצ"ל (שש"כ פלי"ט אות לח הגה קרב)]. וכמו"כ מי שאכל כשיעור מאכל שאינו ראוי לאכילה או משקה מר נחשב מתענה ועולה. [הגרשי"א זצ"ל (שבת שבתון עמ' רמא)].

סדר העבודה

במוסף אומר ש"צ סדר עבודה. [שוי"ע (סי' תרכא סעי' ד)]. כי עיקר עבודה של כ"ג היה במוסף ולכך אנו אומרים ג"כ כדי לקיים ונשלמה פרים שפתינו. [מ"ב (סי"ק יג)].

כריעתו

נוהגין ליפול על פניהם כשאומרים והכהנים והעם, גם בעלינו לשבח. [רמ"א (שם)].

הש"ץ בכריעתו

חזן הכורע בחזרת הש"ץ צריך להיזהר שלא יעקור מקומו. [רמ"א (שם)]. ויש נוהגים להקל בזה. [מ"ב (שם סי"ק טז) בשם הטי"ז]. והמנהג בזמנינו הוא להעמיד לו סטנדר ביהו לתיבה ובעבודה מסלקין הסטנדר וא"צ לעקור רגליו. [מ"ב (שם וס"י קד סי"ק א)]. והמנהג שהחזן כורע לאחר שהצבור כרע. [לבושי מרדכי (ח"ג סי' ב), מהרש"ג (ח"ב סי' לו) אף בדעת המט"א (שם אות יא) והגרשי"א זצ"ל (ישא יוסף ח"ב סי' קנז)].

לכרוע בשעה שהצבור כורעים

אם בעודו אומר פיוטים הציבור כבר נופל על פניהם, יפסיק תפלתו ויפול על פניו עם הצבור. [מט"א (סי' תרכא אות יא)].

יזכור

נדרי צדקה והזכרת נשמות

נהגו לידור צדקות ביום הכיפורים בעד המתים. [שו"ע (סי' תרכא סעי' ו)]. ומזכירין נשמותיהם, דהמתים ג"כ יש להם כפרה ביוה"כ. [רמ"א (שם). ועי' בגשר החיים (ח"א פליא אות ח) שיש נוהגים שלא להזכיר ילדים שנפטרו פחות מבן י"ג שנים ויש שלא מזכירין פחות מבן כורבים מזכירים אפילו אלו שלא הגיעו לכלל דעת משום שילדים אלו יש להם חשבונות מגלגולים קודמים]. ולכן נקרא יוה"כ בלשון רבים ר"ל לחיים ולחמתים. [מ"ב (סי' קנ) ועיי"ש (סי' קט) שביאר דכשנדרין בעבור דאמרין אלו היה חי היה נותן ג"כ צדקה (ואפילו אם היה עני היה טחור לב ורוצה ליתן) אבל בעבור רשע אינו מועיל. ואם התודה קודם מותו י"ל דיש לו כפרה וכדניק חשוב, ומסתברא דאם הבן נותן בעד אביו בכל גוויי מועיל להקל דינו דברא מוכה אבא].

יציאא בשעת יזכור

נוהגים שמי שהוריו בחיים יוצאים בשעת אמירת יזכור משום שאם אלו ישתקו נראה כהתגודדות ועוד משום עין הרע שאלו אורים יזכור ואלו לא אומרים. [שערי אפרים (פתחי שערים ש"י אות לב) וגשר החיים (ח"א פליא אות ד). ועי' עוד טעם בארחות חיים (פסיקא סי' תרסח אות ז)].

בשנה הראשונה

י"א שבשנה ראשונה לפטירת אביו או אמו נוהגים שאין אומרים יזכור. [קשו"ע (סי' קלג אות כא)]. וי"א שצריכים לצאת מהבכנו"ס. [נשם]. וי"א שצ"ע לצאת. [תחז"א (ארחות רבנו ח"ב עמי' רה) דלא שייך בזה משום העין רע ובכח"ג לא שייך טעם זה. ועי' משי"כ לעיל]. ויש אומרים שאף בשנה ראשונה אומרים יזכור. [גשר החיים (שם אות ו)]. ולמעשה הוודע בעצמו שלא יבוא לידי בכי יכול לומר אף בשנה ראשונה. [הגרשו"א זצ"ל (הליכ"ש תפלה אות ח)].

אמירתו ביחידות

מי שאין בידו לומר יזכור בצבור יכול לאמרו אף ביחידות. [גשר החיים (שם אות ו) והגרשו"א זצ"ל (הליכ"ש שם אות ט)].

אב הרחמים

אחרי יזכור אומרים אב הרחמים (אף ביוה"כ שחל בשבת). [לוח אר"י לגרימ"ט].

נעילה

זמנה

ניתן להתחיל תפלת נעילה מפגל המנחה, אבל לא לפני כן. [מ"ב (סי"ב ב)]. ועיקר זמנה כשהחמה בראש האילנות, הוא איזה זמן קודם תחלת השקיעה. [שו"ע (שם סעי' ב) ומ"ב (סי"ק ב)]. כדי שישלים אותה סמוך לשקיעת החמה, והיינו סוף שקיעה שהוא צאת הכוכבים וסמוך לזנה היינו מעט זמן קודם צה"כ. [שו"ע (שם) ומ"ב (סי"ק ב)]. והמנהג באר"י להתחיל מפגל המנחה. [הגרצ"פ זצ"ל (מקראי קדש ימינז נוראים סי' טא), הגר"ש דבליצקי (תפילת נעילה אות ב) וכה"ח (אות ז), וכתב שם שלהתחיל כשהחמה בראש האילנות אינו אלא למצוה מן המובחר]. וי"א שיכולין להאריך ולהמשיך בתפלת נעילה גם בלילה ואף על פי שהעיקר כסברא הראשונה, מ"מ עכשיו שנוהגין כסברא אחרונה אין למחות בידם ומ"מ צריכין עכ"פ ליהזר ולהתחיל בעוד היום גדול וגם יזהר לומר החרוז היום יפנה השמש יבוא ויפנה קודם הערב שמש דאלי"כ הוא כדובר שקרים לפני ד'. [מ"ב (סי"ק ב)]. ואצל החזו"ן החישוב של זמן התחלת יוסיום תפלת נעילה היה כדי לסיים בצאת הכוכבים ושלא יחלו זמן פנוי מסיום הנעילה עד תפלת ערבית, שלא יגיעו בטעות לידי שתייה ואכילה, עי' חוט שני (יוה"כ פ"ב הגה נא עמי' קעד)].

אמירת וחתום

אומר במקום כתבנו, חתמנו. [רמ"א (שם)]. וכן כשמגיע לוכתוב יאמר וחתום וכן יאמר בספר חיים וכו' וזכר ונחתם. כי בנעילה הוא חתימת הגזר דין [מ"ב (סי"ק ג)]. ואם טעה ואמר כתבנו, אצ"ע לחזור. [מהרי"ם (דעת תורה על סעי' ב) ושבת הלוי (ח"ד סי' נד אות ח)]. ומ"מ אם עדיין לא חתם הברכה יכול לחזור ולאומרו. [הגר"ש דבליצקי זצ"ל (שם אות ח)].

השיבות להתחזק בתפלה זו

נעילה הוא חתימת הגזר דין שנכתב ברה"ע על בני אדם לטוב או לרע ויזדור מאד בתפלה זו כי תכלית כל העשיית"ת הוא יוה"כ ותכלית יוה"כ הוא תפלת נעילה שהכל הולך אחר החיתום ואם לא עכשיו אימתי ולכן אף אם חלש הוא מחמת התענית מ"מ יאזור כנבור חלציו להתפלל במחשבה זכה וברורה ולקבל על עצמו נדרי התשובה באמת והבא לטהר מסייעין לו ויחתם בספר חיים טובים. [מ"ב (סי"ק ג)].

נשיאת כפים

נושאים כפים בנעילה. [שו"ע (סי' תרכג סעי' ה)]. ומנהג בני אשכנז בחו"ל שלא לישא כפים. [רמ"א (שם)]. ומ"מ וי"א ברכנו בברכה וכו' וכן שים שלום אומרים ואפילו הוא לילה שבזה אין קפידא כ"כ לפי שהתחלת התפלה היה ביום. [מ"ב (סי"ק ט)]. ובאר"י נוהגים לישא כפים. [מיהו אצל החזו"א נהגו שלא לשאת כפים בתפלת נעילה עי' הטעם לדבר בסמוך].

נשיאת כפים מושהשכה

נושאים כפים דוקא מבעוד יום אבל אם כבר חשכה אין נושאין כפים כי הוקש נשיאת כפים לעבודה דכדכ"ב "לשרתו ולברך בשמו" ועבודה הוא דוקא ביום, ולכן אם הזמן קצר יאמרו הפיוטים אחר התפלה כדי שיהא נשיאת כפים ביום. [מ"ב (סי"ק ח)].

בכין השמשות

אפילו אם הוא בין השמשות צריך עיון אם מותר לישא כפים כי נשיאת כפים הוקש לעבודה במקדש, והרי העבודה כשרה דוקא ביום ממש. אלא שאפשר שבוה יש להקל כבין השמשות דרב יוסי בצירוף דעת ר"ת, וצ"ע. [שעה"צ (אות יא)]. ועכ"פ בדיעבד יש לסמוך על השיטות שעד י"ג דקות ומחצה אחר השקיעה עדיין יום הוא. [הגרשו"א זצ"ל (הליכ"ש פ"ד אות ט)]. ועדיף לדלג מקצת פיוטים שבתוך חזרת השי"ע ע"מ לישא כפים לפני השקיעה. [הגרשו"א זצ"ל (שם)]. מיהו אצל החזו"א נהגו שלא לשאת כפים בתפלת נעילה כי בדי"כ הו יוספיקים לנשיאות כפים לפני השקיעה, ותחזו"א לא רצה למחר התפלה בשביל הנשיאת כפים, עי' חוט שני (יוה"כ פ"ב עמי' קעה)].

תקיעת שופר

תוקעים בשופר. [שו"ע (שם סעי' ו)]. סימן לסילוק שכינה למעלה שנאמר עלה אלקים בתרועה. [מ"ב (סי' יב) ועי' עוד טעם בשהע"צ]. ותוקעין לאחר שאמר קדיש לאחר נעילה, ובקצת מקומות נהגו לתקוע קודם קדיש. [רמ"א (שם)].

תקיעה בבין השמשות ולפני הבדלה

מותר לתקוע אפילו אם חל בשבת ג"כ ואף על גב שעדיין לא הבדילו בתפלה מ"מ כיון שהתקיעות בכלל "אכמה" ואינה מלאכה לא החמירו בה רבנן ואפילו בבין השמשות מותר כי הוא שבות לצורך מצוה אבל אם הוא בודאי יום אסור לתקוע. [מ"ב (שם)]. ומ"מ ראוי לתקוע כנהוג לאחר כ"א דקות מהשקיעה. [הגרשו"א זצ"ל (הליכ"ש פ"ד הגה 35) כמ"ש בלוח אר"י].

סדר התקיעות

י"א שתוקעים תשר"ת. [שו"ע (שם סעי' ו)]. וי"א רק תקיעה אחת. [רמ"א (שם)]. והמנהג הפשוט באר"י כדעה הראשונה. [לוח אר"י (לגרימ"ט)]. ובחול"ל המנהג הפשוט כדעה השניה. **אמירת לשנה הבאה וגו'**

אחר שתקע המנהג שאומרים השי"ע והקהל לשנה הבאה בירושלים. [מ"ב (סי"ק ג)].

דינים שונים בתפלה

עמידה במשך התפלה

יש שעומדים על רגליהם כל היום וכל הלילה בשעת התפלה. [שו"ע (סי' תריט סעי' ה) ומ"ב (סי"ק ג)]. וטעם העמידה להיות דוגמת המלאכים ונשים לא יעמדו (כי אין יכולין להדמות להם). ואף האנשים רשאין לשעון ולסמוך על איזה דבר אם נחלשו. [מ"ב (סי"ק טו) ושעה"צ (אות יט)]. ומי שאינו יודע בעצמו שלא זיקק לו העמידה שיתנמנם בשעת תפלה או שלא יוכל לכוון כראוי, יבררה היא בידו, ואפילו לעמוד ביום, אם זיקק לו העמידה שיהא עיף ויגע ולא יוכל לכוון כראוי. [שעה"צ (אות ח)].

ש"צ שאינו יכול לעמוד בכל התפלה

מצוה להדר אחר ש"צ שיעמוד בכל התפלה, מיהו במקום שא"א באחר הגון כמוהו או שהוא כבר מוחזק מילדותו ועכשיו הזקין יש לתת עצה שבפיוטים שנוהגים לנגן כגון הי' עם פפיות או כיוצא בזה שיכבדו לאחד מהעדה לנגן הפיוט והש"צ אז ישב וינוח על כסא או בשעה שהציבור אומרים פיוט בסתם באופן שלא ירגישו הקהל ולא יהי' להם לטירחא אז יש להתיר באופן כזה. [משנה הלכות (ח"י סי' טו)].

כריעה בתפלה

יש נוהגים להתפלל ביוה"כ בכריעה. [שו"ע (סי' תקפב סעי' ד)]. והנהוג כן יתפלל בכריעת ראשו עם גופו בלבד. [מ"ב (סי"ק ג)]. וצריכים לזקוף בסוף הברכות. [שו"ע (סי' תקפב סעי' ד)]. והיינו קודם שיאמר ברוך אתה וה"ה בתחלת הברכה. [מ"ב (סי"ק ד)]. ובברכות שתיקנו לכרוע בהן יזקוף עצמו ויטה חזהו לתיבות לפני שיאמר "ברוך אתה". [מ"ב (סי' קיג סי"ק ו)].

בקשות פרטיות בתפלה

מותר לבקש בקשות פרטיות ביוה"כ. [החזו"א (ארחות רבנו ח"ב עמי' קפא אות כז) והגרשו"א זצ"ל (הליכ"ש פ"א אות ט)].

עמידה לפני המתפלל וכשארון הקודש פתוח

שיבה לפני המאריך בתפלתו ביוה"כ

מי שגמר תפלתו ואחריו יש מי שממשיך להתפלל, אם יושב מחמת חולשה ראשי לשבת אף אם אין חולשתו מוכחת עליו, שעיצומו של הצום מוכיח שמפני הצום יושב. (ואם בקל יכול להתרחק ד' אמות מהמתפלל צריך לעשות כן, אבל בדרך כלל אין זה אפשרי כי מסביבו יש עוד מתפללים). [בית ברוך (על החי"א כל כו ס"ק ט). ועי' בשמעתא עמיקתא בגליון קמ"ד].

עמידה כשארון הקודש פתוח

כשהספר תורה עומד במקומו כגון בעת שפותחין ארון הקודש, אינו חייב לקום בפניו עד שיוציאוהו. [מ"ב (סי' קמו שעה"צ אות יח)]. אמנם העולם נוהגים לעשות הידור לתורה ולעמוד. [מ"ב (שם)]. ודעת הגא"מ (יו"ח ח"ה סי' לח אות ד) שאין מנהג זה חיוב כשאר מנהגים אלא מצוה בעלמא. [ומ"מ מ"א שם] ויש חולקים בין קודש לחול". [הגרשו"א זצ"ל (ששי"כ פס"ב אות כה והגה נט) והגרשי"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג כפ"א אות כח)].

מוצאי יום הכפורים

נמילת ידיים

לאחר מעריב יש ליטול ידיים עד הפרק. [הגרשו"א זצ"ל (פ"ד הגה יג) ומה שאין נוטלין לפני תפלת מעריב היינו מפני שסומכין בדיעבד על מה שנטליין בבוקר עד קשרי האצבעות, וגם הואיל ויש שמקדימין להתפלל ערבית מבעו"י לכן מקפדין לא ליטול ידיים אלא לאחר מעריב].

שתיית מים לפני הבדלה במוצאי הצום

אף אחר שעבר זמן תוספת יוה"כ, לא יאכל ולא ישתה עד שיבדיל על הכוס כמבואר להלך. [מ"ב (שם סי"ק ג)]. ומכל מקום מי שצמא מותר לו לשתות מים לפני שיבדיל, ויאמר לפני כן "ברוך המבדיל בין קודש לחול". [הגרשו"א זצ"ל (ששי"כ פס"ב אות כה והגה נט) והגרשי"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג כפ"א אות כח)].

אשה הצריכה לאכול לפני שיגיע בעלה מבית הכנסת

אשה שבעלה שוהה בבית הכנסת, וקשה לה התענית, כיון שלהלכה העיקר כדעת הפוסקים שנשים חייבות בהבדלה, יכולה להבדיל בעצמה ותשתה מהכוס כדין. [שבת הלוי (ח"ד סי' נד אות ז) וששי"כ (פס"ב הגה פו)].

הבדלה על הכוס

מבדילין על הכוס בהבדלה במוצאי יוה"כ. [שו"ע (סי' תרכד סעי' ג). וכת' המ"ב (סי"ק יד) שבמקומות שמבדילין בבכ"נ על הכוס גם עכשיו יבדיל השי"ע ויטעים מן הכוס לקטן או ישתה בעצמו אם מתכוין לצאת].

בשמים

במוצאי יוה"כ לא מברכים על הבשמים. [שו"ע (שם סעי' ג)]. ואף למי שלא התענה הדין כן. [שכנה"ג (הנה"ט סי' רצו אות ב)]. ואם יוה"כ חל להיות בשבת, דעת השו"ע (שם) שלא מברכים על הבשמים. אולם המשנה ברורה (שם סי"ק ה) הביא שהרבה אחרונים סוברים שמברכים. ולמעשה יברך ברכת הבשמים אחר הבדלה. [כח"ח (שם אות ט) וששי"כ (פס"ב אות כח)]. ומ"מ יש מברכים ברכת הבשמים גם בתוך ההבדלה. [ששי"כ (שם)]. וכן נוהגים. [לוח אר"י לגרימ"ט].

נר

מברכים על הנר במוצאי יוה"כ. [שו"ע (סי' תרכד סעי' ד)]. וי"א שאף חוזרים אחריה. [שו"ע (רס"י רצא)]. ואין לברך על אש שנוצר עכשיו במוצאי יוה"כ [שו"ע (סי' תרכד סעי' ד) ומ"ב (סי"ק ו)].

טעה וזיכר על אש שלא שבת

אם בירך על נר אש שלא שבת ביוה"כ, לא יצא יד"ח וצריך לחזור ולברך, וכיון שהוי ברכה לבטלה הברכה מפסיקה בין ברכת הגפן לטעימה ועל כן צריך לחזור ולברך על היין. [נששי"כ (פס"ב אות לא בהנא)].

הדליק אש מנר שהודלקה עתה

יש מקילים לברך על נר שהדליקו מאותה שלהבת שהודלקה עכשיו. [שו"ע (שם סעי' ד) בשם י"א ומ"ב (סי"ק ז וסי"ק ח)]. ויש חולקים, וכן עיקר. ומ"מ אם טעה וזיכר עליו אינו חוזר ומברך. [שו"ע (שם סעי' ה), מ"ב (סי"ק ז) ובבה"ל (ד"ה וי"א), ועיי"ש במ"י ובבה"ל שמצרפים שיטה זו לקולא].

נר שהיה דלוק בביתו מבעוד יום

אם היה לו נר אחד בביתו שהיה דלוק מבעו"י דליק ממנה עוד אחד ויברך על שניהן ביחד כי על אותו נר שבביתו לחוד ג"כ אינו כדאי לברך דאפשר שהיא נעשה ג"כ רק לכבוד היום. ויותר טוב שנייח בביתו לכתחלה נר דלוק מעיוה"כ שיהיה דלוק עד מוצאי יוה"כ כדי לברך עליו ויוצא בזה לכל הדעות כיון שהוא מניחה לכתחלה בשביל זה. [מ"ב (סי"ק ג)]. **אש של נר נשמה או של כיריים**

צריך אור העשוי להאיר, ועל כן לא מברכים על אור שעל הכיריים שהודלק מערב יוה"כ, או על נר נשמה. ומכל מקום ניתן להדליק מהם נר אשח ולברך עליו. [עני' ברמ"א (סס"י תרכד) לענין נרות בכח"י, במ"ב (שם) ובאשרי האיש (ח"ג כפ"א אות כט) בשם הגרשי"א זצ"ל]. ונר שעשוי גם לכבוד וגם להאיר למעשה אין לברך עליו. [עני' בחול" (סי' רחצ ד"ה נר בהכ"נ)]. ואם הדליקו בתחלה לכבוד ולבסוף השתמש בו להאיר צ"ע אם אפשר לברך עליו. [בה"ל (שם)].

ברכת מעין ג' אחר הבדלה של מוצאי יום כפור

אם עשה הבדלה במוצאי יום כפור (אפילו חל בשבת), ודעתו לילך ולסעוד סעודת פת, אין לו לברך מעין שלש, וברכת המזון תפסות היין (אולם בהבדלה במוצ"ש, במשך השנה יש לברך מעין ג', ואם לא בירך קודם הסעודה לא מברך אחר כך, כמבואר במ"ב סי' רצ"ט סי"ק כ"ט)]. [הגרשי"א זצ"ל (נשא יוסף ח"ג סי' קנד)].

הגליון נתרם על־י מרדכי מנחם מנדל בן אמרהם יעקב זצ"ל – לשאלות והערות ניתן להתקשר לפל' 0503-767-052

© שמעתא עמיקתא – להצטרפות לרשימת התפוצה ברוא"ל יש לשלוח בקשה לכתובת: amikta@amikta.co.il